

БОРИС ГРІНЧЕНКО

ЯСНІ ЗОРІ

ДРАМА В П'ЯТЬОХ ДІЯХ

БОРИС ГРІНЧЕНКО

Я С Н І З О Р І

ДРАМА В П'ЯТЬОХ ДІЯХ

Скорочено й приспосіблено для вжитку в школах.

1964

ВИДАВНИЧА СПІЛКА ТРИЗУБ, ВІННІПЕГ, КАНАДА

BORIS HRINCHENKO

BRIGHT STARS

A FIVE-ACT DRAMA

Abridged and adapted for use in schools.

1964

TRIDENT PRESS LTD., WINNIPEG, CANADA

1817-1818, 1819

1817-1818, 1819

1817-1818, 1819

BORIS HRINCHENKO,
1863—1910.

Boris Hrinchenko, writer, poet and dramatist, was born near Kharkiv in Ukraine, where he studied and taught school. Later he entered the civil service and settled in Kiev, capital of Ukraine.

Apart from his own literary works, Hrinchenko collected and published a vast amount of ethnographical material. He also compiled the first extensive dictionary of the Ukrainian language, which was published in 1907. He died in the town of Ospedaletti while on a visit to Italy and was buried in Kiev.

ОСОБИ:

АЛІ БАША, багатий пан турецький.

АМІНА, улюблена його жінка, молодá.

ФАТИМА, службкa в Аміні, літня.

ДМИТРО, невільник з України, молодий козак.

ОЛЕНА, Дмитрова жінка.

ПАНАС, старий невільник з України.

ХАЛІЛЬ, агá біля баші, його рódич.

ДОГЛЯДАЧ над невільниками.

НЕВІЛЬНИКИ.

СЛУГИ.

Діється в турецькому місті Азові, під кінець
сімнадцятого століття.

Дія I.

Великий панський сад. По середині водограй, коло нього квітняк, змережаний стежками. Крізь дерева й понад деревами, відко палац турецький.

Я В А I.

Невільники-українці, чоловіка з десять, старших і молодших. Чорна, драна, полатана одяга, хто босий, а хто в постоліз. Втомлені бліді обличчя, неіжені бороди. В руках лопати. Серед гурту висока постать — сивий, кремезний дід Панас. Вони робили тут у саду; але доглядач кудись пішов, то тепер, залишившись самі, почали співати, своєю невільно згадуючи.

Невільники (співають):

В Цареграді на риночку,
Ой, п'є Байда мед-горілочку.
Прийшов до його цар турецький:
„Здоров, здоров, Байдо молодіцький!
Покинь, Байдо, байдувати,
Бері мою дочку та йди царювати!”
Твоя дочка поганая,
Гей, а твоя віра, віра проклятая! —
Ой, як крикне цар турецький:
„Візьміть Байду, ізв'яжіте,
Та й за ребро гаком, гаком зачепіте!”
Взяли Байду...

Я В А II.

Доглядач (гукає спершу здалека, а потім увиходить):

А, ви ізно́в пісні... От я вам дам!...
Я вас навчу́ цим канчуко́м, трикля́ті!
(Уа́гдо́ить, за ним слуга́ веде́ неві́льника Дмитра́).

Ідіть сю́ді ви всі!... (До Пана́са). А ти не йди,
Зоста́нься тут!... Тобі, старі́й соба́ко,
Ще пса́ приві́в, — нове́нького купі́в
Сьо́годні я... Так ти йо́му, що тре́ба
Робі́ти тут, — усé і покажі́.

Пана́с:

Лопата́ ж де? Тут за́йвої нема́.

Догляда́ч:

Лопата́ — ось! (Слуга́ дае́ Дмитро́ві лопату́).
Но, чу́еш ти, робі́,
Та не ліну́йся, гляді́, бо бу́де ліхо!
А ви сю́ді за мно́ю йдіть усі́!
*(Виго́дить, за ним слуга́ й неві́льники всі, óкрім
Пана́са й Дмитра́).*

Я В А Ш.

Пана́с:

Ну вже й наро́д! Нема́ йо́му то́го,
Щоб як сказа́ть по лю́дському до те́бе, —
Ні, він „старі́й соба́ко” за́раз ка́же!
Не ви́лає тебе́, го́ й не дихне́!
Люди́!... А ти, коза́че, звідки взя́вся?

Дмитро́:

З базáру.

Пана́с:

А звідки на базáр?

Дмитро́:

З туре́цької тюрмі́.

Пана́с:

А в тій тюря́зі?

Дмитро́:

Та й у тюрму́ з базáру привéли.
Хіба́ ще де взяла́сь би това́рина?
Ми ж тут това́р: ми — ко́ні, чи воли́!

Пана́с:

Ох, пра́вда це!... Впекла́сь мені нево́ля!...
А я її вже вдру́ге зазнаю!...
Я впе́рше втік, — тепе́р же утিকা́ти,
Поста́рівшись, не здужаю́ ніяк...
Скажи́, а ти давно́, коза́че, з до́му?

Дмитро́:

Вже рік мину́в.

Пана́с:

Що ж дія́лося там
У нас тоді? Чи й до́сі на Вкраї́ні
Той Іване́ць, гидка́ підліза та,
Чи він іще́ і до́сі гетьману́є?

Дмитро́:

Не сте́рпівши, давно́ вже розі́рва́в
Його́ наро́д за зра́дництво пога́не.

Пана́с:

Туди́ к чорта́м! Добу́всь таки́ свого́!...
Хто ж гетьманом тепе́ра? Дороше́нко?

Дмитро́:

На ли́хо все ще́ два гетьма́ни:
По наш бі́к, тут — ще́ Дороше́нко й до́сі;
По той бі́к, там — Демко́.

Пана́с:

Який Демко́?

Дмитро́:

Не зна́єте? Та — Мно́гогрі́шний.

Пана́с:

Он хто!

Дмитро́:

Колотиться увесь безщасний край:
Нема́ ладу́, бо голові нема́є...
І голова́ б Петро́, та ба!...

Доглядачів го́лос (зда́лека):

Гей ви!...
Не́роби ви, соба́ки, джа́ври кля́ті!
Вже й кину́ли робі́ти? Я вам дам!...

Пана́с:

Бері́сь, а то ще при́бїжить і бі́ти!
(Роблять у двох).

Уже́ пішо́в. Ти ти́хше гомо́ні.
Воно́ й робі́ть і розмовля́ти мо́жна.
Та як же звуть тебе́?

Дмитро́:

Дмитро́м. А вас?

Пана́с:

Як був мали́й, Пана́сом ма́ти зва́ла,
Січо́вики ж това́риші мене́,
Ще й Вершгляго́м прозва́ли, бо у мене́
Такий кула́к ще за́молоду був,
Що як піду́ я навкулачки́ бі́ться
Та вдарю́ раз, то тут то́бі і сме́рть.
А ти здобу́всь там прізви́ща яко́го?

Дмитро́:

Та Кві́ткою прозва́ли коза́ки.

Пана́с:

Туди́ к чорта́м!... Коза́к, а зве́ється Кві́тка!...
За ві́що ж це то́бі таке́ ймення́
Хіба́ за те, що вда́вся уро́дли́вий?...
А як же ти в нево́лю вско́чив? Га?

Дмитро́:

Та як, дурни́й!... На мене́ се́ред сте́пу
Наско́чила хижа́цька тата́рва́...
До до́му я верта́всь!... У мене́ до́ма
Дру́жина́ й син ма́нюсі́ньки... Чого́сь

Мені тоді до до́му заману́лось...
Поїхав сам із Січі. Їхав так
Безпечно все, і не було і в га́дці,
Що ли́хо жде... Круго́м широ́кий степ,
Співочи́ пташкі, висо́ке не́бо
Блакитне́е та со́нце золоте́...
Ту ба́чивши красу́, про все забу́вся
І ду́мав я про Гре́цію, про Рим...

Пана́с:

Про що?

Дмитро́:

Про Рим, про Гре́цію — держа́ви
Були́ такі...

Пана́с:

Ма́буть, учи́вся ти по вели́ких шко́лах?

Дмитро́:

Еге́, я вчивсь у Киє́ві... Ото́ ж
І їхав так, про воро́гів забу́вши,
Аж гульк — ура́з набігла татарва́!
Заско́чений, не встиг і боро́нитись:
Передньо́му із одні́єї зробі́в
Дві го́лови, а да́лі вже й неси́ла:
Як облягло́ драпі́жне вороння́,
То й не рухне́ш руко́ю... Збі́ли за́раз
Мене́ з коня́, зв'язали́ й потя́гли...
Вночі́ втекти́ хоті́в, — не пощасти́ло.

Пана́с:

Но, вже й коза́к! Замисли́вся про пташкі́
І вско́чив сам у пу́та!... От роззя́ва!...
Ну, да́лі що? Розка́зуй по ряду́!

Дмитро́:

Так потя́гли мене́ у кля́ту Ка́фу,
Нена́ситну ту прі́рву, що жере́
Неві́льників безща́сних тисяча́ми,
І мов во́ла яко́го прода́ли,
Отам було́ мені́ пога́но дуже.

Панас:

Тут краще нам: годують тріхи ліпше,
Робота вся в саду, то й волі більше.
А ти давнó вже козакуєш, хлбче?

Дмитрó:

Ні, в Січі раз недóвго я побу́в.
В оди́н похі́д пішо́в та ще у дру́гий,
А там у́же й скорті́ло до своїх.
Чи з ними ще коли побáчусь я —
З Оле́ною-голу́бкою та з си́ном?
Ой, Бо́же мій!...

Панас:

А козако́ві так
Жури́тися не лічи́ть! Ще й до тогó
За ба́бою!... Я вік увесь про́жив,
А не жени́всь і за баба́ми зро́ду
Я не жури́всь, — це не коза́цька річ.

Дмитрó:

Тогó ж ви так і ка́жете: ніко́ли
Не зна́ли ви — що в сві́ті та красá,
Не відали — що в сві́ті є коха́ння.
А я це знав!... Я мав!... І тяжко те
Утра́тити, що мав!... Моя́ Оле́на —
Це не така́, як інши́ жінки́:
Мов січови́к — і сма́ла, і розу́мна,
Письме́нна ще, бо ба́тько, піп, навчи́в
Її письма́, як до́ма ще жи́ла...

Я В А ІV.

*Алі-баша з Аліною йдуть діже тіло, за ними, тріхи позаду,
с.у́жéбка Фатіма.*

Баша́:

Як га́рно тут!... Тобі мій ра́йський кві́те,
Я се зроби́в. Ти, гу́ріє моя́,
У за́хистку сама́ схоті́ла жи́ти —
І ма́єш сей па́лац і пи́шний сад.
Чи ж догоди́в тобі я цим хоч трі́хи?

Аміна:

Так, догодів... спасібі... гárно тут...

Башá:

То ráдий я, душі моєї світе,
Що догодів. Я сам іду сюди,
Як у Едém, щоб раювáть з тобою,
О, квіточко найкращá у садý
Аллаховім!

(Прогóдять усі трóє).

Я В А V.

Дмитрó й Панás.

Дмитрó:

Хто це пішóв?

Панás:

А це наш пан, башá
Із жінкою... Це, кáжуть, найлюбíша,
Такá, що він їй стéжку промітá...
Та у гурті із íншими жінкáми
Не хóче жить, то він їй цей пáлац
Побудувáв... А ті — по тóй бiк саду...
Глузúють, немóв би ця з Волині
Та за оці розкóші продалась,
Потúрчилась, стоптáла хрест під нóги...
Ненáвидна!...

Я В А VI.

Доглядáч вигóдить.

Доглядáч:

Агóв, ідіте, джáври,
Сюди мерщій! Підняти допоможіть!

(Усі вигóдять).

Я В А VII.

Аміна з Фаті́мою вертаються.

Аміна:

От саме як чіпляється до мене, —
Такий гідкий мені тоді стає!

(Сідає на ослинку, біля стіжки).

Фатіма:

А ти ж колись його такі любила.

Аміна:

Любила? Ні! Здавалось тільки так...

То був туман... А справді, то нікого

Ніколи я ще не кохала... ні!...

Та й як могло це статися в нудному,

В огідному гаремі, в цій тюрмі?

Фатіма:

Чого ж тобі іще?

В розкошах ти втопаєш: що схотіла, —

Все зараз є, велике і мале.

Аміна:

І все мені докучило без міри!

Навіщо все вонό мені здалось,

Коли його так легко добувати?

Так нудно це!... (Змовка). Хоч би уже громи

Ударили отут та запалили!...

То все подивітися було б хоч нащо!

Фатіма:

Хіба ж отак годиться говорити?

Вигадуєш ти щось такє страшне.

Аміна:

А що мені до того, чи годиться,

Коли мене нудьга берє, нудьга?!
Коли я ще ніколи не кохала!...

А хочеться кохати... Бóже мій!

Як хочеться кохати-раювати!...

Уся душа до того ліне, рветься,

Що в світі цим найкраще за усє,

До кохання!

Скажі мені, зазнала ти цього?

Фатіма:

Хто, я? Чого?

Аміна:

І мріється, неначе...

Вітає мов тут ко́ло мене хтось...

То любий, він, він, дорогий, коханий!...

Фатіма:

Хто — він?

Аміна:

Хто він? Коханий мій.

Фатіма:

Який?

Аміна:

А той, когó я маю покохати.

Фатіма:

А що сказав би нам про це баша?

Аміна:

Хай ка́же він, що хоче!

І щоб же він сказа́ти міг мені?

Не мо́же він одня́ть коха́ння в мене.

Фатіма:

Але́ життя́ відня́ти мо́же він.

Аміна:

Життя́? То що? Це річ така́, коха́ння,

Що да́ти варт за йо́го і життя́.

Фатіма:

Коли́ тобі не стра́шно, то я знаю

Тако́го тут, що за тобо́ю він

Уже́ давно́ з коха́ння пропада́є:

Халі́ль-ага́...

Аміна:

Що? Геть із ним, гидка,
Коли менé не хочеш ти гнівiти!

(Встає і йде ближче до квітника).

Чому отут не саджено квітók?

Фатiма:

Посаджено ж...

Аміна:

Отут, кажú, ще хочú!...
Невiльникiв гукни!

Фатiма:

А ось идуть.
Скажи самá, де хочеш посадiти.

Я В А VIII.

Дмитро з Панасом вертаються.

Аміна (до Дмитра):

Чому отут не саджено квітók?
Тут посадiть пахúщих, пишних треба!

(Дмитро лóвчки стоiть, не зводючi з неї очей).

Чого ж стоiш та дiвишся, глухий?

(До Фатiми).

Ти стала знов? Та ну, ходiм же далi!
Чи думаєш до нóчi бути тут?

Фатiма:

Та ти скажи, яких квітók садiти,
А то iзнóв тобі не догодять.

Аміна:

А що менi? Хай садить сам, що хоче,
А хоч нехай i зóвсiм не садить!...
Ходiмо ж бо!... Чого спинiлась знов?

Я В А ІХ.

Панас і Дмитро.

Панас (беручись за лопату):

От вігадки!... Дивись!... Якісь квітки!
Які і де у чорта їх садити?
Чи чуєш бо?... Ти остовпів, чи що?

Дмитро:

Яка краса!... Такої зроду я
Не бачив ще, та і ніхто запевне...
Ані у нас, ані в землі чужій
Пишнішої за цю немає квітки!

Панас:

Туди к чортам!... Дивись, як ізрадів,
Мов батька стрів! А що тобі до неї?

Дмитро:

До неї?... Ні!... Але вона — краса.

Панас:

Так що тобі?

Дмитро:

Бо на світі утіха
Великая — краса.

Панас:

Яка краса?

Дмитро:

Усякая: краса в блакитнім небі,
В зірках ясних, у запашних квітках,
В пташиному в садочку щебетанні,
У личеньку дівочому, в піснях,
В степах-полях і вільних, і широких,
У Дніпрових безоднях у глибоких,
В порогах тих, що, наче звір несітий,
Ревуть і б'ють байдак ще недобітий.
Куді не глянь, — усюди та краса,
Все повилá — і землю й небеса...

Панас:

Не розберу тебе: раз кажеш ти,
Неначе так, що й правда, подивиться,
А вдруге знов, то щось уже не те...
Ця панія такі собі вродлива,
Та нам же що до неї, як вона,
Нам панія, ще й клята бусурменка,
Ще й зрадниця?... Он знов ідуть сюди...
Дочість отут, а я підую здобуду
Гострішої лопати, ніж оця.
А то таку чорті дали копістку,
Що не вшкрябнеш нічого, хоч покінь!

*(Вигодячі, зустрівається з Халілем і незгодя
штóвхає його).*

Я В А Х.

Халіль, вигодячі.

Халіль:

Як смієш ти штóвхать, гидотний псе?
Дивись, хто йде, джавуре кривовірний!...
Оце ж тобі. (Б'є).

Панас:

А щоб ти був пропа́в!

Дмитро́:

За віщо б'єш старого? Він не вінен.
Хіба тебе штóвхнути він хотів?

Халіль:

А, так!... То на́ й тобі!
(Заміряється відірвати Дмитра́, але той запав його за рюк).

Дмитро́:

Стривай бо трóхи!

Халіль:

Ти смієш так?
(Вириває рюк и вигоплює кинджала).

Я В А ХІ.

Аміна з Фатімою вгòдять.

Аміна:

Це що? В моїм садї
І ти людеї наважився вбивати?

Халїль (спускає рїку):

Він смїв не дати ударити себе.

Аміна:

А ти? Ти смїв отїт буйти в мене?
Не смїєш ти і увїйти сюди!...
Віддай мені кинджал!

*(Тим часом Панас одводить Дмитра дїли; спершу вони тїло
пробїж себе розмовляють, а наприкінці сцени з Халїлем
Панас вихòдить).*

Халїль:

Навіщо?

Аміна:

Дай же, коли кажї!

Халїль:

Моїй царицї я
Усе віддам... (Віддає). Не слїхатись не мòжу
Я тебе...

(Аміна кїдає кинджал у куцї).

Чогó ж ти кїдаєш йогó?

Аміна:

Бо щоб йогó закїнути, тїльки й здатний,
Коли в таких, як ось твої, руках.

Халїль:

Не будь така до мене неласкава!
Я випадку тогó давнó шукав,
Щоб слóво те сказати тобі, що зараз
Наважився промовити... Однї
Моїй душі утїха ти й кохання...

Аміна:

Нікчёмний, геть! Ще сло́во хоч одно́, —
І зна́тимо баша́, що ти промо́вив!

Халіль:

Ну, я мовчу́... Але, Аміно, знай:
Колісь такі мене́ ти будеш слуха́ть, —
Тоді усé, що хóчу, я скажу́... (Вихо́дить).

Я В А XII.

Аміна, Фатіма й Дмитро́.

Аміна:

Нікчёмний!... Він до мене́ про коха́ння
Насмілився ка́зати!... О, гидкий!...

Фатіма:

Та заспоко́йсь! Що ж він зробив тако́го?

Аміна:

Мовчи́! Я вже тобі ка́зала й знов
Ще раз кажú, але́ уже воста́нне:
Не зга́дуй бі́льш про йо́го ти мені,
Колі мою́ ти хóчеш ла́ску ма́ти!

Фатіма:

Не бу́ду вже... Не гнівайсь тільки так!

Аміна:

І як він смів зве́сти на мене́ о́чі?!

*(Обі́рена ходи́ть якийсь час по стéжці туди́ й сюди́, а тоді
ві́дразу поверта́ється, підго́дить до Дми́тра й стає
пе́ред ним).*

Неві́льнику! Тебе́ я пе́рше тут
Не ба́чила: ти, ма́бу́ть тут не да́вно?

Дмитро́:

Ще й дня́ нема́.

Аміна:

А, так... нема́ і дня́...
Тим я тебе́ й не поміча́ла пе́рше...
А зві́дки ж ти? З яко́ї ти землі?

Дмитро́:

З козацької землі... З землі тієї,
Де через вас багато сліз лилось.

Аміна:

Лилось сліз багато через мене?

Дмитро́:

Ба ні, не так... Лилось через тих,
Що ордами на край наш набігають.
Плюндруючи, в неволю люде́й беруть,
Та через тих, що в їх люде́й купують
І на рабів їх повертають тут.

Аміна:

Хіба рабів не можна купувати?

Дмитро́:

А що ж у нас є ліпшого на світі
За ту святу, над все найкращу волю?
Хто відніма́ добро́ це у люде́й, —
Найбільший той є лиходій, злочинець.

Аміна:

Чи ба, який!... Як би оце баша́
Почув, то він...

Дмитро́:

То що? Нехай карає!
А правда все ж у мене, а не в його.
Коли ж і ти так думаєш, як він,
То хоч краса́ і пишна́ у тебе,
Та з правдою вона́ не поєдналась.

Аміна:

Невільнику! Не забувай, що я...
Що кажеш ти... до пані́ своєї...

Дмитро́:

То краще я мовчатиму тепер.
(*Починає робити*).

Фатіма:

Його словам ти не дивуйся, пані,
Бо в тій землі козацькій всі такі:
Ані раба, ні пана в їх немає;
Це чула я багато вже разів,
Як з бранками-козачками чимало
І часто я балакала... від їх,
І мову їх навчилась розуміти.

Аміна (до Дмитра):

Скажи мені, чи є саді у вас?

Дмитро:

Колись наш край увесь як сад той цвів,
Як пішний сад великий та багатий.
Тяжке-важке на його ліхо впало, —
І піший сад посохнув та зів'яв.
Долина сліз із райської долини
Зробилася, — такий мій рідний край!...
Але садів таких, як цей, чимало
Зосталося в моїй землі й тепер,
І так, як цей, чи краще, процвітають.

Аміна:

А в тебе був у ріднім краї сад?
Чи вмієш сам ти саду доглядати?

Дмитро:

Любив саді я змалку і умів
Кохати їх і добре доглядати.

Аміна:

Коли це так, то я тебе звелю
Настановить доглядачем над садом
Оцим моїм, — його ти доглядай.
Чи догодіш мені ти ним, — побачу.

Дмитро:

Похилий раб повинен догоджати.

Аміна:

Не через те... а просто так... я хочу...

Дмитро́:

Так че́рез те хіба́, що ти — краса́?

Аміна:

Зухва́лий раб! З та́ким, як ти, не мо́жна
І розмовля́ть! Фаті́мо, ну, ході́м!

(Повертається і хоче йти).

Я В А XIII

Догляда́ч надходить із да́лека.

Догляда́ч:

Чи чу́єш! Гей! Чи вам позакла́дало?

Іди́ сюди́! Камі́ння тут носі́!

От, кля́тий рід!...

Фаті́ма:

Іди́, гукá догляда́ч!

Чо́го ж сто́їш?... Щоб ли́ха не було́!

Дмитро́:

Та ось же йду́!... Зробі́тися з лю́дини

Тварі́ною!... Трикля́тее життя́!... (Вихо́дить).

Я В А XIV.

Аміна й Фаті́ма.

Аміна:

Як сме́є він так говорі́ть зо мно́ю!

Фаті́ма:

То що хіба́. Але́ ж бо він то́бі

Нега́рного тут не сказа́в нічо́го.

То він красу́ твою́ так похва́лів.

Не ду́рень він, то й розбіра́, де га́рне.

До то́го ще й з обліччя — бач, який:

Хоч у латка́х, змарні́лий у невóлі,

А тільки́ глянь, то за́раз і побáчиш,

Що кра́сень він. А о́чі так і ся́ють —

От як зі́рки ясні́ на небеса́х,

Та так то́бі і зазира́ють в ду́шу!

Аміна:

Ти хвалиш так його, немов би ти
У його вже і закохалась палко.

Фатіма:

Хто — я?... А вже ж!... Минулося давно!...
А що такі його кохати можна...
То правда це.

Аміна:

Його кохати? Ні!

Фатіма:

А чом же ж ні? Що раб він, те байдуже.
Чи раб, чи пан, — кохання те дарма.
І він ось раб, а завтра вікуп прийде
За його звідти, з їхньої землі,
І буде він не раб, а вільний знову.

Аміна:

Хіба вже йде за його вікуп? Де
Ти чула це? І скоро має бути?

Фатіма:

Ні, це я так...

Аміна:

А, так...

Фатіма:

Я про кохання...

Аміна:

Обридла ти мені з оцим своїм
Коханням! Все одно й одно торочить!..
Така нудьга!

Фатіма:

Так що ж робити нам?
Давай співать, чи грати, чи купаться...

Аміна:

А хай йому!...

Фатіма:

Ходімо до ставка!

Аміна:

А правду ти казала: у його очі
Такі ясні!... палкі!... Як гляне він,
То так немов... О, як мені увіривсь
Оце́й Алі!... Як докуча!...

Фатіма:

Алла́х!...

Та не кричи! Тут люди скрізь, — почують.

Аміна:

Геть, одчепісь! Хоч буду вже клясти,
Коли нічим запомогти не міжу!

Фатіма:

Та скільки хоч, клянні і все роби,
Що хочеш ти, та тільки стіха, нишком,
Так, щоб ніхто й подумати не міг.

Аміна:

І буду я робити — от побачиш!
Ой, Боже мій! Яка нудьга безмірна!
Так хочеться чогось мені... кудись!...
Як би були у мене дужі крила, ---
Ох, як би я полінула!... Туді,
Де вільно всім, що схочуть, те робити,
Де ні рабів немає, ні рабінь...

(З-за дерев чути, як співає Дмитро):

Стоїть явір над водою,
В воду похилився:
На козака пригódонька,
Козак зажурився.

Не хилися, яворóньку,
Ще ти зеленéнький;
Не жури́ся, козачéньку,
Ще ти молодéнький!

Не рад явір хилітися,
Вода корінь міє;
Не рад козак журітися,
Та сердєнько нїє.

Ой поїхав на чужїну
Козак молодєнький;
Оріхове сіделєчко
І кїнь воронєнький.

Ой поїхав на чужїну
Та там і загїнув,
Свою рїдну Україну
На віки покїнув...

Аміна (прислухалася, а потім):
Хто це співа?

Фатїма:

З невільників якїйсь...

(Розхилє куці і дївиться).

Та цей новий...

Аміна (мов до себе):

Давно уже не чула я
Своїх пісєнь!... Усє чужі навкрўг...
Чужі пісні, чужїї люди... Бже!
Чогó ж вона, ця пісня, сєрце рве?
Малюю ще... я чула там її...
Сєред садків... де батько й нєнька рїдні...
Забўла їх... цуралася...

Фатїма:

Когó
Цуралася? Що ти такє гóвориш?
Не розберу...

Аміна (так сáмо):

Нї, не цуралась, нї!...
А тїльки так... Як сєрце заболїло!...

Фатїма:

Та що тобі? Чогó ти так...

Аміна:

Нічого!...

Ой, Боже мій! Навіщо він співа!

Навіщо він нагадає минуле!... (Виходить).

Я В А XV.

(Фатіма сама).

Фатіма:

Щось їй такé подіялось... А ну, —

Чи не йогó накінула ти оком?...

Так я зведу до кúпи вас, — тоді,

Що схóчу вже, то те й зроблю з тобою:

І зóлото й дару́нки — бóде все!

Я знаю це, — вже ти мені не пёрша...

От тільки те, що стра́шно тут баші...

Ну, та дарма!... Я ба́чила й страшніше!...

(Виходить).

Я В А XVI.

Дмитро́ й Панас пригóдять і починають робіти; ще кілька невільників стають до роботи віддалік окре́мою кúпкою.

Панас:

Ко́лі б уже обід той шві́дше був,

То б одпочів!

Невільник:

А що, втомілись, діду?

Панас:

Та́кі втомівсь!... Сіпа́ка-бусурме́н

Усячину вигáдує на втіху

Собі, а ти — робі! От і тепёр:

Ще тут кві́тки садіти загада́ла!

Невільник 1:

Сама́ взяла б та й посади́ла їх,

Ко́лі вже їй так дóже заману́лось.

Невільник 2:

Ця па́нія? Ну, ця посади́ть!... Так!...

Дмитро́:

Та це і нам ще невелике діло.

Пана́с:

Отó ж хоч це малé та й зробіть — хай!
А то все нам на їх, чортів, робіти!

Дмитро́:

Чи тут вона́ давно́... в цьо́го баші?

Пана́с:

А враг те зна!... Мені про це ба́йдуже!

Дмитро́:

Щасли́вий він!

Пана́с:

Такé!... Чо́го це так?

Дмитро́:

Того́, що є така́ красá у його́.

Пана́с:

Ну, хлопче, ти й охóчий до жіно́к!...
А що — тебе́ кия́ми товари́ство
Не па́рило, як ти у Сі́чі бу́в,
За те, що ти скака́в мото́рно в грéчку?

Дмитро́ (смію́чись):

Не па́рило, бо й ні за що було́.
А що це вам такé здало́ся, діду?

Пана́с:

Та бач... як тут послухати тебе́,
То чоловік подума́є, що в Сі́чі
Продра́жнено тебе́ вже ба́бієм.

Дмитро́:

Ну, хай би хто посмі́в!... Про цю ж турке́ню
Я тим кажу́, що це красá така́,
Що, ма́бу́ть, сві́т тако́ї ще не ба́чив...

Панас:

Туді к чортám!... Ти щось такé верзéш,
Що вже вонó і кúпи не держітьсá...
Та хай їй цур!...

Я В А XVII.

*Доглядáч наїдгóдить і побáчиши, що двóс з тієї кúпки невіль-
ників сто́ять і не рóблять. кідиссться до них і б'є катчукóм.*

Доглядáч:

А знáеш ти робіти?...
А знáеш ти, трикля́та псіно, га?...
І ти за ним?... На ж і тобі тако́го!
(Б'є й дру́гого, ті кáдаються робіти).

Глядіть мені, робіть, бо як вернúсь
Та бúде тут не зрóблено, то... знáеш!... (Іде).

Я В А XVIII.

*Спéршу невільники мо́вчáть, пóки доглядáч вáдко, а як він
зник пóближ дере́вами, тоді зніма́ється їм'їн.*

Невільник 1:

Трикля́тий кат!

Невільник 2:

Все тільки бітьсá й зна!
Хвиліночки нема́є відпочі́нку!
Так і уздріть!

Невільник 3:

Не дúрно зра́дник! Всі
Ці зра́дники такі: за тóрків гірші.

Невільник 4:

От, чо́ртів син!... Бода́й ти лúснув був!

Невільник 5:

Ще ж, бра́тчики, сьогóдні і неді́ля!

Невільник 1:

Та ну? Невже́?

Невільник 2:

Неділя! Так і є!

Невільник 3:

Ой, проклята неволя бусурмэнська!
В неділю — й то роби на них, як віл!

Панас:

А що, гаразд туркєня гáрна б'ється?

Дмитро́:

Та що це ви туркєнею мені
Взяліся вже і о́чі вибивáти?
Облиште це!... А думати про те
Давайте ми, щоб утікáти звідси!

Невільник 1:

Втечєш!... А то ж!...

Невільник 2:

Такá і вáрта в нас!

Дмитро́:

До вте́чі — ніч.

Невільник 3:

Такі вночі кайдáни,
Щоб утекти́!

Дмитро́:

Кувáли люди́ їх,
То і розб́ить поду́жають їх люди.

Панас:

Хоч сміливий, та молодий ще ти:
Хоч би з тюрмі і ви́крались ми нйшком,
То дáлі що? Куді́ і як тика́ть?

Дмитро́:

Куді́ тика́ть? Хіба́ вам стéпу ма́ло?

Невільник 4:

Та звідси, як нам ві́рватись — скажи́!

Невільник 5:

Цього навчі!

Дмитро:

Я й сам іще не знаю.
Але коли кайдани і тюрма,
Доглядачів батіг, його знущання
Докучили вже нам, товариші,
Як хочемо побачити ми кривих,
Як хочемо побачити рідний край
І волі знов козацької зазнати,
То знайдемо, як можна це зробіть!

Невільники:

— А правда! Так!
— Саме покаже діло!
— І Бог поможе нам!

Усі разом:

Навчай же нас!... Ми за тобою всі!

Дмитро:

Коли ви так, то будемо на волі!

Завіса.

Дія II.

Альтана у саді, гáрно вбрана, з канáпою. Одні двéри прóти
глядачів, дрúгі праворúч од них.

Я В А I.

*Аміна, схилилась на кáшати, в руках гітáра; вона іноді пере-
бирáє на ній струни. Фатіма стоїть, прихилившись до вікна.*

Фатіма:

Ти як малá дитина нетерпляча.

Аміна:

Та гóді вже!... Мій Бóже!... Чúла все!...
Самá ж менé до тóго нахилýла.

Фатіма:

Оттáк!... Коли ж я це робíла? Га?

Аміна:

Самá ж мені казáла, що кохáння
Рабів не зна!...

Фатіма:

Казáла, — ну, так що?
Алé коли йогó кохáти хóчеш,
То трéба так робíти, щоб ніхтó
Про це не мiг довiдатись нiкóли.
А ти тогó не знáєш: дай та й дай!

Аміна:

Жалю нема у тебе!... Не кохáла
Нiкóго ти нiкóли, мáбуть, — тим
Не знáєш тогó, якá це мýка,
Кохáючи, i дожидáть отáк!

Фатіма:

Та ось баша́ уже́ ж поїде́ скóро, —
Тоді Дмитра́ й покличу́ я тобі.

Аміна:

Не хóчу ждaть! Бо на світі кохáнням
Упíтися — то тільки́ й щáстя є.
Немá цьогó, то і житт́я немáє,
І мёртві дні́ минáють без путт́я.
Не хóчу так!...

Фатіма:

Так стрáшно ж, небезпéчно!

Аміна:

Чи варт про це́ і думати? Забóдь!
Страшнішого́ над смерт́ь страшну́ немáє,
А як немá кохáння, — смерт́ь — житт́я.

Фатіма:

А то ж! Мені́ житт́я́ й без тóго́ любé.
А як баша́́ дiзнáєсь, — нам смерт́ь обóм.
Ти за своé́ кохáння́ вмреш, — як знáєш!
А за що́ ж я вми́рати́ бóду? Ні!
Перечекáй: баша́́ поїде́ скóро...

Аміна:

Ой, Бóже мiй, і зно́ву той баша́!
Та не кажи́ про йóго, не нага́дуй!
Я те усé́ вже́ чу́ла, знáю все,
Але́ ні́ знaть, ні́ чу́ть йóго́ не хóчу!

(Мовчанка. Далі́ Аміна́ відразу́ підводиться́ й ка́же́ благода́ючи):

Покли́ч йóго!... Послу́хайся, покли́ч!...
Прошу́ тебе́, Фатíмо́ любá! Дóбра!...
Я дам тобі́ за це́, що схóчеш, все!
Вподóбала ти́ із зóлотом намі́сто, —
Вiзьми́ йóго!... Що́ хóчеш, та́ й вiзьми́
З окрác моiх, з одéжі, та́ послу́хай!...

Фатіма:

Ой-ой, бо́юся́ дóже!
Та́ вже́ підú, — немáє́ що́ робiть!

Аміна:

(Схвплюється й кидается обнімати Фатіму).

Фатімочко моя! Яка ти добра!
Іди ж! Не гайсь!

Фатіма:

Та вже ж іду!

(Виходить).

Я В А II.

Аміна сама.

Аміна (падає на канáпу):

Ох, голова у мене туманіє...

(Затуляє очі руками).

Чи прийде він?... Він прийде!... Прийде!...
Так!...

Я В А III.

Халіль увіходить. Аміна відразу підводиться й стає.

Халіль:

Аллах послав мені своєї ласки,
Що я ось зміг побачити тебе.
Я кілька день уже того пильную
І ось тепер...

Аміна:

Як смів ти цей поріг
Переступить?

Халіль:

Ще й на страшніше діло
Нам смілости кохання додає.

Аміна:

Я слухати тебе не хочу зовсім.

Халіль:

Не будь така і вислухай мої
Благання ті, що рвуться в мене з серця.

Аміна:

І бачити тебе не хочу я,
Не смієш ти зо мною й говорити.

Халіль:

О, вислухай, як мучиться душа!
Твоя краса мене опанувала, —
І ночі й дні спокоем все нема...
Все ти в думках... Зласкався бо, Аміно!
Коли твої уста до уст моїх
Не схилиш ти, жорстокая, то з муки
Загіну я.

Аміна:

А що мені? Загінь!

Халіль:

За віщо ти ненавидиш мене?

Аміна:

Ненавиджу?... Тобою я гордую!

Халіль:

Та за що ж це?

Аміна:

Бо ти мені гидкий.
Скажу баші, що ти у мене був, —
Занапащу тебе єдиним словом...
Але тоб не хочу — геть іди!

Халіль:

Так я ж тебе коритися навчу,
І будеш ти моєю по неволі!...

(Кидється до неї. Але Аміна в ту мить визоблює кинджал і б'є Халіля. Та він затуляється рукою і вона його раниць у ріку. Він одскакує).

Аміна:

Гидотний, геть!... А то умреш ти тут!

Халіль:

Ти дряпаеш, мов тая діка кішка.
Та не тобі подужати мене,
І я тобі ще кіхті повтинаю!... (Виходить).

Я В А ІV.

Аміна сама.

Аміна:

О, Господи! Які тяжкі образи
Терплю я тут!... Сказати все баші?...
Так гідко це!... І він його замучить,
А крові я не хочу... Хай живе!

(Кідає кижджал і падає на каміну).

Я В А V.

Дмитрб тихо виходить й слухається біля порогу.

Дмитрб:

Звеліла ти, щоб я прийшов до тебе...

Аміна (стрепенувшись, підводиться):

Це ти... еге... казала, щоб прийшов...

Дмитрб:

Я слухаю, що пані загадає.

Аміна:

Ні, не на те... поклікала... я хочу
Щось розпитать...

Дмитрб:

Питайсь, ласкава пані.

Аміна:

Чи тут тобі погано жити в нас?

Дмитрб:

В неволі скрізь погано. Чи буває
Кому у їй та гарно? Я не чув.
Бо воля є найбільше в світі щастя.

І в ко́го скарб одня́то цей, — то́му
Безща́сному і со́нце пригаса́є.

Аміна:

Що во́ля скарб вели́кий, ща́стя — так,
Та є ще́ одно́ найбі́льше ща́стя.

Дмитро́:

Не відаю́ якé, — скажи́ мені.

Аміна:

Кохáючи, всю ду́шу віддава́ти.
І в ко́го є це ща́стя, — забува́
Той про усé, і наві́ть про невóлю.

Дмитро́:

Невóлю? Ні!

Аміна:

Сéред коха́ння вти́х...

Дмитро́:

Ні, він що-дня́ про те все дúмать бу́де,
Що він є раб.

Аміна:

Це пра́вда все. Але бува́ коха́ння,
Що гíнуть всі кайда́ни пе́ред їм:
Так, ніби є вони́ про лю́дське óко,
А спра́вді їх, тих пут, у́же нема́... (Мóвчанка)
Чому́ ж мовчи́ш? Хіба́ не хо́чеш ти
Відмо́вити зо мно́ю розмовля́ти?
Бо я то́бі турéцька па́ні зла!...
Не дúмай так: таке́ ж у ме́не се́рце
У гру́дях цих, як у твої́х — твоé,
І мо́жу я те го́ре зрозумі́ти,
Що в се́рці ти своéму заховáв.

Дмитро́:

Що в се́рці я схова́в? А що до се́рця
Мого́ тобі? Наві́що бу́ду я
Казáти те то́бі, чо́го ніко́му
Не хо́чу я каза́ти й не скажу́?

Аміна:

На те скажи, щоб з рідною душею
Сумна душа ділитися могла,
Своїм жалем, надіями, чи сумом.
А ти мені не хочеш те сказати,
Що я, тебе жаліючи, прошу.

Дмитро:

Та що ж тобі я ще казати мушу?

Аміна:

Скажи мені, чи міг би ти коли,
Невільником зоставшись, покохати?

Дмитро:

Навіщо ти питаєшся про це?

Аміна (пристрасно):

Бо хочу знать. Коли б оце до тебе
Жіночії озвались очі й ти
Побачив би в їх своєму серцю рідне, —
Не вже й тоді твої палкі уста
Не випили б кохання з уст солодких?
Мовчиш ти знов... Чи, може, в цій землі
Не міг би ти знайти такої вроди,
Щоб покохать?.. Тут, може, всі бридкі?

Дмитро:

Бридкі? О, ні!...

Аміна:

Зустрів і тут вродливу?

Дмитро:

А може й так...

Аміна:

А де? Коли ти бачив?
Яка вона?... Кажі ж бо ти!

Дмитро:

Такá,
Що мов зоря засяє, як погляне.

Аміна:

О, ма́буть, то краса́ вели́ка дуже!
Щасли́ва ж та, що сла́виш так її.
Скажи́ мені, де стрі́в її, де ба́чив
Оту́ красу́, таку́ю пи́шну?

Дмитро́:

Неві́льник я, то і мовча́ти бу́ду.

Аміна:

Обли́ш! Забу́дь неві́льництво гидке́!
Хто та краса́ — я хо́чу, хо́чу зна́ти!

Дмитро́:

Ота́ краса́ — це ти!

Аміна (затуля́є о́чі руко́ю й па́дає на кана́пу):
Що ти сказа́в!...

Я В А VI.

Фаті́ма й Аміна.

Фаті́ма (вбіга́є переля́кана):

Ой ли́хо!... Пан іде́!... Баша́ іде́!...
От я ж то́бі каза́ла, — бу́де ли́хо, —
Оце́ вонó і ста́лося!... Алла́х!

Аміна:

Чо́го ти так кричи́ш? Чи він дале́ко?

Фаті́ма:

Ось-ось у́же... на сте́жці... за́раз тут...

Аміна:

Які́ми він двері́ма йде́?

Фаті́ма (пока́зує ті, що ні́ми ввійшла́):

Сюдóю...

Алла́х! Що ж ми робі́тимем тепе́р?

Аміна:

Та ци́ть бо ти! Чо́го кричи́ш без діла́?...

(До Дмитра́, відчиня́ючи ті двері́, що з б́оку).

Іди сюди! Ти пройдеш у квітнік —
Тут поблизу... Зостанься там і з квітками
Ти щось роби, — мов звéлено тобі...
І дожидайсь, що я тебе покличу!

(Дмитро виходить. Аміна зачиняє за ним двері, а тоді сидіє на тій же канапу).

Я В А VII.

(Баш виходить і махає рукою на Фатіму; та виходить).

Баша:

Зорю мого і розуму й душі.
Знайшов в її гніздечку запашному.

(Сидіє біля Аміни).

Аллах мужам на втіху дав жінок,
На те, щоб муж од праці, від турботи,
Од клопоту тяжкого на війні —
Розважити себе міг дома любо,
Втішаючись з жіночої краси.

Аміна:

На втіху? Так? Та й годі, господарю?
Ми знаємо ще і таких жінок,
Що втіхою були і діло знали:
От Солиман Хуррем-султаншу мав,
У двох із ним вона в нас царювала.

Баша:

Моїх очей найкращая зоря
Про Россу ту нехай мені не каже,
Бо тільки зло робила в нас вона.
Ні, не на те жінки, щоб самочинно
І розумом своїм діла робить,
Але на те, щоб мужові коритись,
Йому за втіху бути і не більш.

Аміна:

А чоловік — чим мусить бути він?

Баша:

Алла́х звелі́в, щоб він був жі́нці па́ном,
Та й до́брим ще, бо за́вжди хо́че він,
Щоб кві́точка йо́го цвіла́ на вті́ху.
Сю кві́точку мою́ (приго́ртає її) і я силку́юсь
У ща́сті тут ви́кохувати. Так?
Адже́ це так?

Аміна:

Так, господа́рю, пра́вда.
Ти тут зробі́в мені ма́ленький рай,
І зо́всім би бу́ло гара́зд у йо́му,
Та ще одна́ тут недого́да є.

Баша:

Яка́? Скажи́, — її́ не бу́де за́раз.

Аміна:

Догляда́ч сей — не зна́є са́ду він,
Не зна́є, як йо́го коха́ти тре́ба:
Що зро́блено бу́ло до йо́го ще,
То те і є, — нічо́го сам не вмі́є.

Баша:

Мото́рний же та працьові́тий він.

Аміна:

Та кло́пітний: все кло́поту тако́го
Наро́бить він, ладу́ ж раба́м не дасть, —
Без діла́ все тут ро́биться у йо́го.
Я не люблю́ йо́го, пога́ний він!...
Не хо́чу в сад ході́ти че́рез йо́го!

Баша:

Я б іншого́ сюди́ настанові́в,
А тільки́ щось не́ма́ тако́го в мене́...

Аміна:

Та в те́бе ж слуг бага́то всіа́ких є.

Баша:

А щоб і сад він знав, — то́го й не́ма́є.

Аміна:

Ти пригадай гарненько, — може й є.

Баша́ (нахму́рився):

Я зга́дую, та ні — нема́ та й го́ді.

Аміна:

Не хочеш ти зроби́ти, як прошу́,
То й ка́жеш так. Але́ ж мені́ Фати́ма
Казала́ вже, що є такий́ оди́н.

Баша́:

А хто ж то є? Йо́го не зна́ю, — певне
Побри́хує тво́я Фати́ма.

Аміна:

Ні,
Та тільки́ я забу́лася, про ко́го
Вона́ мені́ казала́... От... Стрива́й...
Поду́маю... А так, уже́ згадала́:
Є в нас такий́ неві́льник, що його́
Приве́дено неда́вно?

Баша́:

Є, Аміно.

Аміна:

Так він, чи що, — Фати́ма ка́же — був
Нена́че десь ра́ніше сади́вничим.

Баша́:

Ну, зна́ю я його́. Та він джаву́р.

Аміна:

Хіба́ джаву́р? Ну, я цьо́го і не зна́ла.
Але́ ж і цей догляда́ч, що тепе́р,
І він джаву́р.

Баша́:

Такий́ він був, тепе́р же
Він мо́литься проро́кові, як ми.
Джаву́ри ці, як ста́нуть правові́рні,

То робіться нарід путящий з їх,
А поки він у кривовірстві ходить, —
Це гадина, і треба берегтись,
Пильнуючи, щоб не вкусила часом.
Та я уже сказав тобі: зроблю.
Коли нема тут іншого такого, —
Довідаюсь, чи діло тямить цей,
Тоді йогó настановлю: а може,
Як він побачить, що так зробили з ним,
То саме це й прихилить до пророка
Йогó тоді. Тепер підү.

Аміна:

Кудї?

Баша:

Та прибулі сьогóдни з Лехистану,
Із польської землі, до нас послї...

Аміна (удавано, журливо):

А з дóму ти вже не поїдеш? Ні?

Баша:

Ні, мушу я поїхати на місяць,
Та не тепер, а тїжнів так за два,
Чи може й більш... Тобі це сумно буде,
Та що робить!... Повінність!... Ну, підү.
Здорова будь, моя трояндо пішна,
Та не сумуй без мене тут самá.

(Цїлїє її й виходить).

Я В А VIII.

Фатїма й Аміна.

Фатїма (ввиходить):

Уже пішов?

Аміна:

Скажі мені, Фатїмо,
Тебе давно вже з рідної землі
Взялі?

Фатіма:

Давно! Дитиною малюю,
Десятирічною...

Аміна:

До всього звикла ти.
А я... ще так недавно інші думи
У голові були... цвілі в душі,
Пишалися надії інші... Боже!
П'ять років ще лиш проминуло... так...
Я згадую... я пам'ятаю — мами
В нас батькові дружиною була,
Порадниця у хаті, — не рабіня,
Не забавка... гаремів там нема,
Там вільні всі у нас жінки й дівчата,
Там вільною і я була... і я!...

Фатіма:

Та ти про віщо це
Говориш так? Щось я не розумію.
Кажі простіш!

Аміна:

Встає у серці знов...

Фатіма:

Та що встає?

Аміна:

Те почуття, що я
Не забавка якась, що я людина,
Що хочу я так жити, як і всі:
По людському, своїм життям щоб жити.

Фатіма:

Та і на це є способи у нас,
Бо не на все і в чоловіка очі:
Уміючи, одуримо й його.

Аміна:

Дурити — от!... Це — красти право жити!

Оце і є те саме, що менé
Обурює та гнітить нестерпуче!
*(Сідáє, зіпéршись на лікоть, і змовкáє. Пóтиж, одразу,
стрепену́вшись).*

А все ж його́ кохáти бóду я!
А все ж його́ не мóжу не кохáти!...
Покліч мерщій, Фатімо! Клич його́!
(Фаті́ма ви́ходить в двéрі з бóку).

Я В А IX.

Дмитро́ ви́ходить.

Аміна:

Ізнóв у двох ми мóжемо розмовля́ти.
Іди́ ж сюди́! Зне́нависний пішо́в.
Невже́ менé не зрозумі́в ти до́сі?
Невже́ того́ не ба́чиш ти, що є?

Дмитро́:

Неві́льник я... Неві́льникові ж ва́жко
І ба́чити, і розумі́ти все:
Хоть ба́чить він, — бої́ться помилі́тись,
Бої́ться він сягну́ти да́лі, ніж
Дозво́лено. Хоч візьме́ться у його́
Вогне́м палкі́м уся ду́ша й згорі́ть, —
Мовча́ти все́ ж він бу́де й те хова́ти.

Аміна:

Приму́шуєш менé ка́зати — хай!
Це за́раз той пішо́в, кого́ найба́льше
Нена́виджу тепéр.

Дмитро́:

Заві́що ж то?

Аміна:

За те, що я люди́на й хóчу жи́ти
По лю́дському, не так, як тут живу́ть,
А він мені́ насмі́лився ка́зати,
Що за́бавка я, іграшка́ йому́,

А він, як пан, порядкувати хоче
В моїй душі. То і за це його
Ненавиджу!... Ти кажеш, — ти невільник...
Не хочу я, щоб ти мені й зоставсь
Невільником...

Дмитро:

А чим же можу бути?...

Аміна:

Надією і сонечком ясним,
Моїй душі єдиним сподіванням,
Утіхою, коханням, щастям — всім!...

Дмитро (кидається до неї):

Ні, годі вже!... Мовчать немає сили!...
Моя красо, мій квіте запашний!
Чи б уста мовчати тут здоліли?...
Люблю тебе безмірно, раю мій! (Пригортає її).

Аміна:

Коханий мій!... Люби, єдиний, милий!...
З тобою рай, мій світоньку ясний!...
(Схиляється йому на плечі).

Завіса.

Дія III.

Сад, інше місце, ніж у першій дії.

Я В А I.

Панас з молодім невільником.

Панас:

Ні, я його побачивши ще спёршу,
Послúхавши його, вже догадавсь,
Що сичовик із його недотéпний.

Невільник:

Чомú?

Панас:

Томú, що на́дто вже жінóк
Він полюбív та ка-зна́ що верзя́ка:
Рівня́ красу́ жінóчу до небéс.

Невільник:

А цítьте! Он він сам іде́.

Панас:

Іде́ вже
Підгоніти, — доглядачém зробивсь!...
Схотілося турецько́ї розко́ші,
Про те й забу́в, як верещáв ко́лись:
„Утече́мо! Вас ви́зволю на во́лю!”
Тепéр йому́ вже те не в голо́ві,
Уже́ ніяк не зга́дує про вте́чу.

Я В А II.

Дмитро́, Панас, невільник.

Дмитро́ (підходить до їх):

От, Бо́гові хвалá, — сього́дні день
Уда́вся не душній, робіти лёгше.

Панас:

А що тобі?... Аджé не робиш сам!
Бо ти тепér ужé, бач, пан, доглядач!

Дмитрó:

Вонó і я, сказáти так, роблю...
А хоч би й ні, так і не в тім же сила.
Не сам же я — он рóблять люди скрізь,
То й посилá Госпóдь лю́дям полéгкість,
Чомú ж за це не дякувати йомú?

Панас:

Прорóкові подякувати трéба,
Аллахові тóму, чи кат їх зна,
Як звúться ще вони — ті бусурмéнські!...

Дмитрó:

Дарéмне це говóрите ви так.
Я не зробив вам, дiду, зла й нікому
Iз на́ших тут ще не зробив, а ви
Так крiвдите мене. За вiщо ж, дiду?

Панас:

За те, що ти у зра́дники пошiвсь!
Всiх присягавсь ти вiвести з невóли,
Тепér же сам батiг у рúки взяв.

Дмитрó (збентéжений):

Час не прийшов... Ви ж зна́єте, що змоги
В нас не було... Каза́ли ж ви самi,
Щоб подождáть, — хай куди нéбудь з до́му
На час який поiде цей башá.

Панас:

Та це то так... Та тiльки ба́чу добре,
Що як би він поiхав, то й то́дi б
Не поспiшáвсь ти, хлопче, до уте́чи...
Гей, Дмитре, бережiсь!
Невiльником ти з прiмусу робив,
Тепér же ти го́ди́ти будеш ту́ркам,
Оце й вона́, отá страшна́ отру́та,

Що ду́шу вб'є твою́ і призведе́,
Що ста́неш ти потурнако́м потро́ху.
Держи́сь гара́зд, бо впа́сти ду́же лёгко.

Дмитро́:

Не хо́чу я, не ду́маю я впа́сти,
Та й па́дати нема́ чо́го мені:
Ни́чо́го я не зрі́кся і тепе́р
Зоста́всь таки́й, яки́й я був і пе́рше,
Зоста́нуся таки́м і да́лі.

Пана́с:

До́бре!
Да́й, Бо́же, щоб спра́вди́лося воно́!..
А що, чи вже обі́дати іти́?

Дмитро́:

Я клі́кати прийшо́в вас до обі́ду.

Пана́с (до неві́льника):

Покі́нь! Ходи́м, бо підживі́тись час.

Неві́льник:

Та так, бо що́сь воно́ вже тро́хи те́е...

Я В А Ш.

*Дмитро́ сам, дивлю́чись у слід Пана́сові та молодб́му
неві́льникові.*

Дмитро́:

Цурае́тесь мене́? За віщо́ ж це?
Не зра́дник я і зла́ вам не зробі́в..
А ва́жко так на се́рці, мов би й спра́вді
Я ві́нен чимсь... Та й ду́же... Бо́же, пра́вий!
(*Мовчи́ть*).

А мо́же й так? А мо́же й є прові́на?
Хіба́ ж не грі́х робі́ти так, як я?
Сві́й рідний край і жі́нку і дити́ну
Покі́нув я, я відцура́вся їх..
Як би ра́ніш хто смі́в мені сказа́ти,

Що так зроблю, — кривавим боєм я
Напáсника скарáв би за обра́зу!...
А от тепéр і стáлось... Бóже мій!
Я ба́чу — гріх... (Мовчіть). Але ж яка красá!
Так і сліпіть!... Чи мóжна ж не кохáти?
Оле́ночко, моя дружи́но вірна,
Прости́ мене! Я не цура́всь тебе́,
А це мене́ страшна́ нелю́дська сила
Безмірна́ вхопи́ла й зата́гла.
І добра́ ти, і га́рна, і голу́бка,
І зіркою мені́ ся́єш ти, —
Так тут красá така́ я́сна, як со́нце,
Як позирне́ш, то й си́ли вже нема́:
Душа́ горіть, а ро́зум тумані́є
І гріх тоді́ зда́ється не гріхо́м.

Я В А І V.

Фатіма свігòдить.

Фатіма:

Ти тут, а я тебе́ шука́ла всюди,
Мене́ вона́ післала́: ти прихòдь
Не в ве́чері, а по обі́ді за́втра
Ізно́в у ту ж альтáну й жди. (Хòче йти).

Дмитро́:

Стрива́й!
Чо́го ти так тика́єш? Чи здоро́ва
Вона́? Скажи́! А ро́бить що вона́?
Чи ще чо́го до мене́ не ка́зала?
Ти мо́же що забу́ла, то згада́й!

Фатіма:

Здоро́ва, вже ж... нудьгу́є за тобо́ю...
Що ка́зано — то́бі сказа́ла я:
Що́б ти її́ в альтáні дожида́вся, —
Хіба́ тобі́ ще ма́ло й цьòго?

Дмитро́:

То пéвно вже башá не і́де ніні́?

Фатіма:

Зоста́всь на день, а за́втра виї́здить
У ра́нці він... Ко́лі ж одмі́на бу́де,
То зно́в тоді́ я прибі́жущу́ й скажу́. (Вихо́дить).

Я В А V.

Дми́тро́ сам.

Дми́тро́:

У ра́нці він по́йде — це вже пе́вне...
Ко́лісь я жда́в, як ща́стя дня́ цьо́го —
А що́ ж тепе́р?... Я кривсь од това́риства,
Йм не каза́в, що від'ї́здить баша́.
Але́ ж вони́ дові́даються за́втра,
Зберу́ться всі́ і ска́жуть: час при́йшов,
Пови́нен ти́ із на́ми ути́кати́, —
Ти сам ка́зав, сам нас на те́ підня́в!...
І що́ ж я ї́м? Що́ я ска́зати́ мо́жу?
Не зду́жаю покі́нути ї́:
Недо́вгий час із не́ю раюва́ння
Кайда́нами до не́ї прикува́в
Мене́ всьо́го!... Покі́нуть това́риство,
Зоста́тися — це́ ж зра́дити́ своїх!
А що́ ж мені́ бу́ло гідчи́ш од зра́ди?
Невже́ ж тепе́р я відмі́нівсь так,
Що́ став не то́й? О, Бо́же всемо́гучий!
За ві́що ти мене́ сим раюва́нням
Так ве́лико, так тя́жко покара́в?!...

Я В А VI.

*Жі́нка, в ту́рецькій про́стій оде́жі з накриття́м, уві́збодить,
озира́ючись ту́ди, і сю́ди; помі́тивши Дми́тра́, підго́дить до
його́ швидко́ з бо́ку так, що́ Дми́тро́ її́ не ба́чить.*

Жі́нка:

Та́кі знайшла́ тебе́! Зо́ров бу́в, Дми́тре!

Дми́тро́ (кі́нувшись з несподі́ванки):

Хто́ ти така́? Чо́го́ сю́ди при́йшла́?
Чо́го́ то́бі в цьо́му садко́ві тре́ба?

Жінка:

Тебе.

Дмитро́:

Мене? Хіба́ мене ти зна́єш?

Жінка:

А зна́ю, все ж... Ти в Тальникі́вці жив,
Поки́нув ти там жі́нку і дити́ну.

Дмитро́ (вра́жений):

Хто ти така́, що зна́єш так мене́?
Хто ти, що все це віда́єш? Кажі́!...

Жінка:

Я зна́ю й бі́льш: іще́ той де́нь я зна́ю,
Як з жі́нкою, з дити́ною проща́всь,
Само́тніми їх до́ма покида́вши,
І ві́рвавсь ти і ско́чив на коня́,
Поли́нув, зник... Мене́ ж са́му поки́нув...
Невже́ ж мене́ ще й до́сі не пізна́в?!...

(Відкида́є накриття́).

Дмитро́ (вжахну́вшись):

Оле́но, — ти?!... Чи це ма́ра, мій Бо́же?

Оле́на:

Це не ма́ра, дру́жина це тво́я
Прийшла́... О, мій коха́ний, мій єди́ний!
Я не могла́ без тебе́ жи́ти, я
Прилину́ла, щоб ві́рвати з нево́лі
Тебе́. (Кидається́ йому́ на гру́ди).

Дмитро́:

Ой цить, бо ще почу́є хто!...
Стрива́й, а то, щоб хто ще не побачи́в...

Оле́на (випуска́є його́ з рук):

А як тебе́ шука́ла я, коха́ний!

Дмитро́ (збентежений):

Та як же це ти опинилась тут?

Олена:

Я розкажу... Як я страшне почула:
В нево́лі ти... Я думала, що вмру...
Я кинулась, на викуп добула.
Небитими степами я пішла.
Хоч страшно йти, та помагає Бог.
І Він мене направив ночувати
До пана в двір, — до турків їхав пан
Послóm од нас... Навкóлишки я впала,
Благаючи, щоб він мене узяв
До табору свого, — і він послухав, —
Хай віку Бог йому за те продовжить:
Оттако я і опинилась тут.
Два тижні тут шукала все тебе —
І це знайшла, щоб вірвати з нево́лі.

Я В А VII.

*Фатіма надходить, але, побачивши, що Дмитро з Оленою
розмовляють, ховається в куці, щоб підслухати.*

Олена:

Чого ж мовчи́ш ти, мійий? Ти такий,
Мов би мені ти, Дмитрику, й не радий.
Не поспитав про сина ти мене,
Про матінку... Моя порадо люба, —
Дружинонько!... Промов же слово ти!
Я довго так була без тебе, ждала,
Далéкий шлях степами я пройшла,
Щоб глянути на тебе, щоб почути
Те слово знов, — скажи ж мені його!...

(Дмитро мовчить).

Мовчи́ш?... Мені не знаєш що сказати?
Так довго ми не бачились і ти
Ласкавого словéчка пригада́ти
Не здужаєш, не можеш знайти́,
Щоб вірною дружину привіта́ти?
Чого ж це?... Що́ тобі?... Скажи мені!

Я В А VIII.

Панас вертається.

Панас:

А це ще що?... Чого це тут жінота?...
Та ти уже потурчився у край:
До панії любенько стужку топче
І цю сюди приводить у садок.

Дмитро:

Не смійте ви того казати, діду!

Панас:

Який страшний!... А не ході туди!...
Я бачив сам, як позавчора нішком
В альтаночку до неї ти сховавсь.

Олена:

Так он вонó!... Так он чого стриваєш,
Немóв чужó, свою дружину ти!...
Та мóже — ні, це помилка, — скажи бо!...
Мій Дмитрику, скажи, — дід помиливсь?
(Дмитро мовчить).

Мовчить... Невже це правда?... Бóже мійий!...
(Хопється за голову і пригилється до дерева).

Панас:

Так он це що! Це жіночка його!...
А я гадав, що це яка туркєня...
Біднесенька! Забилася сюди,
А тут такє... Вертайся на Україну:
Вже він не твій, уже пропав на вік!

Олена:

Пропав на вік!... Але ж за віщо це?
Завіщо ти свою дружину вірну
Міг промінять отут на бусурмєнку?
Чомó мовчиш? Не відмовляєш чом
Ти, зраднику?! Ні, Бóже мій, не те
Хотіла я казати, ні!... *(Спиняється).* Покинув,
Зрікаєшся... Та ні! Не мóжна ж так!...

Не міжу я... Ой, Гóсподи, хотіла
Сказати щось — і слова не знайдú...
Я все життя віддám, щоб повернути
Ізнóв тебе...

Панás:

А вже ж, що так! То ж жінка, то дружина!...

Олена:

Та не мовчи ж! Озвiся хоч слiвцём!

Дмитрó:

Що я скажú — Що я найбезщаснiший
Тепер за всiх?

Олена:

І принесла нещастя я? Ой, Бóже!
Я ж думала, що щастя принесу!...
Гарáзд! Щоб ти щасливий бúти мiг,
Я відцiля пiду, вернúсь до сiна,
Самóтна свiй вiк важкий звiкúю...

Панás (до Дмитрá):

Пускай її, — нехай собі iде!
Не вернеться: далéко Украiна...
А мóже й так, що стрiнуть у степáх
Ї вовки, голóдні сiромáнцi,
І рознесуть кiстки її в ярi...

(Дмитрó здригається).

Олена:

Оце була б менi найкраща дóля:
Вiдрáзу смерть, не мучитися вiк.

Панás:

А то бува, як Бог не пожалiе,
Та у степу наскóчить татарва,
То забере, в ясiр її потягне,
І кúпить пан якийсь її в гарём —
От, мóже, цей твiй пан її i вiзьме...

Це, зна́еш, би бу́ло: твій пан би взяв
її собі — з душі знуща́ться й з тіла:
Це бу́де так, мов поміня́лись ви,
Бо візьме пан її, ти ж — панську жінку.

Дмитро́:

Ой, Бо́же мій!...

Пана́с:

Ти Бо́га тут не клич,
Бо ща́стя це тво́є без Бо́га кра́ще,
Та тільки ось: чи бу́де ща́стя те,
Як зна́тимеш, що твій єди́ний син
Без ма́тері кона́є десь, а ма́ти...
Ще гірше́е терпіть вона́, бо з не́ї
Знуща́ється в гаре́мі бусурме́н?

Дмитро́ (стрепену́вшись):

Чо́го мене́ ляка́єте стра́шним?
Са́мі його́ вига́дуєте на́що?

Пана́с:

Авже́ж! Авже́ж! Це ви́гадки дурні!...
Кохай́ся тут, милуй́ся тут, забу́дь
Ти рідний край і віру, жінку й сіна.
Усе́ забу́дь: все затопчи́, зроби́сь
Потурнако́м, ізра́дником гидкі́м,
Своі́х люде́й, браті́в своі́х — раба́ми
Ти пороби́, зроби́сь над і́ми па́ном,
Та вже тоді́ й ща́сливий бу́дь собі́!

Дмитро́:

І бу́ду!

Оле́на:

Ні, не бу́деш ти, безща́сний!
Оду́рений ома́ною в цей час,
Заслі́плений, ти ба́чити не хочеш
Тії́ біди́, що дожида́ тебе́,
Немо́в той звір, що здо́бич дожида́є.
Хай місяць, рік, втіша́тимешся ти
Тим кра́дєним своі́м непев́ним ща́стям,

А далі їй докучить, і вона
На іншого тебе вже промінє,
І будеш знов згордіваним рабѡм
Хилїтися під нагаєм турецьким.

Панас:

Так, дочко, так!... Кажі йому, кажі!...

Дмитро:

Ти все мені нещастя пророкуєш.

Олена:

Згадаєш ти свій рідний край тоді,
Згадаєш ти усє, що мав колись.
Тоді тебе немѡв якая сила
До тих степів, лїсів, зелєних лук
Потягне враз; своїм диханням вільним
На тебе степ дихне; Дніпро старий
Мов зашумїть порогами до тебе,
І запашнїш запахнуть рідні квіти
За всі чужі, хоч пишнїї квіткї,
Що так тебе сп'яніли тут на час.
Безмірною нудьгою занудьгуєш
За піснею, що дома ти співав,
За рідними, що дома ти покинув...
Почуєш ти, мов з Сїчі хтось гукá:
Сюдї! Ставай за рідний край, за волю!
Почуєш ти і кїнешся, й на плєчі
Тобі нагай турецький упаде!...
Ти вїрватись з неволи не здолаєш
І прокленєш той час, що зрікся ти
І рідної країни й воли...
О, любий мїй, коханий, дорогїй!
Повір мені, повір і схаменїся!
Про дїшу ти свою забудь, — згадай:
Найбїльшая у Бѡга бїде кáра —
То зрадникам! Мїй Дмитре, схаменїсь!

Дмитро (кїдається до Олєни):

Олєночко моя!... Голубко!... Сєрце!...
Простї менє! Я збожевѡлів був!...
Як думати я мїг хоч би хвилину,

Щоб рідний край, щоб вірную тебе,
Хоч на яку ясну красу зміняти!
Забудь, що я казав: то був не я!
Геть звідціля! Тікаймо швидше, швидше!
Не віддадуть мене за викуп тут:
Ратуючись, всі мусимо тікати.

Олена:

Я знала це... Я знала — буде так...
Мій соколе!... Яка я рада знов!...

Панас:

Оце й мене ви, діти, призвели,
Що плачу я... Це, дочко, ти зробила:
В твоїх устах ожив наш рідний край...
Згадалося... усё — кайдани й воля...
Хоч я й старий, а от немов дитя...
Ну й жіночка у тебе, Дмитре, брате!
За нею й я пішов би хоч куди.

Дмитро:

І підемо!... Баша у ранці їде,
А ми у степ — і хай поміже Бог!

Панас:

Бог помагá кайдани розбивать!

Завіса.

Дія IV.

Сад. Те місце, що і в третій дії. Смеркав.

Я В А І.

Аміна та Фатіма увіздблять.

Аміна:

Ти кажеш, тут вони зустрінуться мають?

Фатіма:

Вмовлялися, що прийде в цей кутік,
Як смеркнеться, ця жінка, та й у купі
Тікати всім... Ти так уся й тремтиш...

Аміна:

Ти думаєш, — з страху, з жалю дурного?
Ні, я тремчу, бо хічу мститись я!
Бо від цієї пекельної жадоби
Горить мені у голові, в грудях!...
Я вся горю!... О, хічу я помститись
Над зрадником!... Так зрадити мене!
Все віддала йому, що можна дати,
Кохавчи!...
І він мене ізрадив!...
На світі цим, чи є гидкіше що,
Є гірше, що за це злочинство чорне?
Нема! Кажу: нема!... І заробів
Найбільшої собі за те він карі!...
І я помшусь! О, страшно я помшусь
Над обом!

Фатіма:

Та защо ж кара й жінці?
Як добрая вона сюді прийшла,
Щоб визволить з неволі чоловіка,

Яка ж її провіна тут? Адже,
Як би свого любила чоловіка,
Зробила б так запевне й ти тоді.
Здається, що нема її провини.

Аміна:

Говориш ти: Нема? Нема? Скажи,
Ти бачила: Вони тут цілувались?

Фатіма:

Еге, було... Здається, що було.

Аміна:

А, бач, було!... О, кляті! Цілувались!...
Як смів її він цілувать, коли
Він цілував мене? Вона, як сміла,
Як зважилась торкатися до його?
Тут я його люблю, тут я кохаю!...
Хіба вона його отак, як я,
Любитиме? Чи може? Ну, кажі!

Фатіма:

Та, мабуть же, виходить так, що може.
Адже вона шлях довгий і страшний
Сюди пройшла, нічого не злякалась.
З усіх країн далєких і близьких
Багато є у нас усяких бранців,
А чи було багато тих жінок,
Що їх сюди приходили шукати?

Аміна (помовчавши тріхи, помалу):

Так, правду ти сказала... Любить дуже...
(Відразу палко).

Та я того не хочу, щоб вона
Любила так!... Не хочу, щоб і він
Любив її! Мені він присягався,
Що тільки я сама в його душі!...
А, зраднику! Ти думав — так минеться!...
Помілишся!... Я покажу тобі!...
Я губи ті, що сміли цілувати
Вони мене, — геть випечу вогнем. —
Хай більше вже нікого не цілують!

Я ру́ки ті, що сміли обніма́ти,
Їх ка́тові одда́м, щоб одруба́в, —
Щоб бі́льше вже не обня́ли ні́кого!
Я о́чі ті, що так мене́ дурі́ли, —
Сама́ тобі їх повийма́ю геть!
Вже бі́льше ти ні́кого не оду́риш!
Тоді іди́! Коха́йся із не́ю ти!
Цілу́й без уст і без очей диві́ся
Ти на її красу́ і пригорта́й
На гру́ди ти її — без рук!...

Фаті́ма:

Алла́х!
Навіщо́ ж так уже́ кара́ти стра́шно?
Тож світове́: Люби́в, тоді поки́нув —
Чолові́кї вже з ро́ду всі такі.
Нема́ чо́го так тяжко́ тим жури́тись.
Хіба́ уже́ бі́льш ні́кого й коха́ти?

Аміна́:

Обли́ш!... Хіба́ ти розумі́еш це?
А він мене́ не покара́в хіба́?
Чом всі́ на світі́ те ща́стя ма́ють, ща́стя,
А я його́ не ма́ла ще ні́коли?!...
Я крихі́тку була́ придба́ла й ту
Відня́то вже... Заві́що це?

Фаті́ма:

Та го́ді,
Бо вже ось ось вони́ сюди́ наді́дуть,
Та й інши́й хто, щоб не почу́в бува́...

Аміна́:

(Ходить кілька́ часу́ туди́ й сюди́, заспоко́ючись).

Мовча́тиму... Неха́й вони́ іду́ть...
Пильну́й же там і як вона́ уві́йде,
То хві́ртку ти мерщій замкни́ й біжи́
Та па́на клич.

Фаті́ма:

А ти йому́ ка́зала
Про це, чи ні?

Аміна:

Умовила його
Зостатися цей день, а не казала
Йому, чого.

Фатіма:

Ти за куці сховайся,
От за оці, — отут не буде відко:
Невільники іще не всі з роботи
Відсіль пішли, бо гомін у саду...
Не зараз ти до їх виходь, загайся,
Бо поки ще ту хвіртку я замкну
Та збігаю до пана поки...

Аміна:

Добре!
Хай з слугами іде баша, не сам...
Не гається нехай, а прийде швидко,
Щоб не втекли вони. Скажи йому
Там що страшне... такé, щоб він одразу
Прибіг... Іди ж!

Фатіма:

Та вже ж іду, іду!...
(Виходить, Аміна стає за куці).

Я В А Ш.

(Дмитро й Олена).

Дмитро (сам увиходить):

Нема її... Чи їй чого лихого
Не трапилось? Тут може бути все...
Та ні, це так... ще рано, тим немає...
О, Боже мій! Невже дасі мені
Побачити мій рідний край коханий?
О, дорогі, о, вічні ясні зборі!
Ви сяєвом пречистим з висоті
До вищих діл підносите нам душу, —
Присвічуйте ж невільникам сумним
Далéкий шлях до радісної волі!...

Олена (ввіходить й озирається):

Ти, Дмитре, тут... Ой, Бóже, страшно як!

Дмитро́:

А що хіба? Щось бачила, чи чу́ла? —

Олена:

Здалось мені, як я сюди ввійшла,
Неначе щось зашелестіло ззаду.
Мов бігло що... (Надслухує). Біда, як хто
Та назорів!... У вас готово все? [ловідавсь]

Дмитро́:

Готово все.

Олена:

А де ж це товариство?

Дмитро́:

Всіх за́мкнено: звича́йно ж на ніч так...
Але́ ключі від тих льохів у мене, —
Мерщій ходім і я їх відімкnú. (Виходять).

Я В А III.

Аміна сама.

Аміна (виступаючи зза кущів):

Ідіть! Ідіть!... Там за́мкнено вже все
І помста вже над ва́ми почала́ся.
Не вте́чете ви з рук моїх тепе́р.

Я В А IV.

Дмитро́ та Олена вертаються і не помічають ще Аміна.

Дмитро́:

Хтось хвіртку ту замкnúв... Не можна з са́ду...

Олена:

Це зра́див хтось...

Дмитро́:

Ще хвіртка є одна...

Оле́на:

Веді мерщій!

Дмитро́:

Ходім! Куща́ми про́йдем...

Амі́на (виступає зза кущів):

Стрива́йте бо! Не поспіша́йтеся так!...

Ви думали втекти? Надію киньте!...

Все за́мкнено з усіх бо́ків і ви

Вже сидите́ у па́стці, на́че па́ра

Тих мишеня́т дурни́х. Чи до́бре ж те

Сальце́, що вас прива́било у па́стку?

Оле́на (ту́литься до Дмитра́):

Ой, хто ж оце́? Вона́?... Вона́?... Скажи́!

Дмитро́:

Еге́, вона́...

Оле́на:

Пропа́ли ж ми на ві́ки!

Амі́на:

А пра́вду ти сказа́ла: ви пропа́ли.

Куди́ беру́ть із па́стки мишеня́т?

Їх оддаю́ть котові́, щоб по́їв.

Є і на вас у мене́ кіт пу́тящий,

Ось прибі́жить, — я вас йому́ відда́м...

Поба́чимо, що бу́дете робити́!...

А, зра́днику! Ти дума́в утекти́

І спо́дівався, що це тобі́ мине́ться?

Забу́в про те, як прися́гавсь мені́!

Так я усé те до́бре пам'ята́ю

І му́ками згада́ю так тобі́,

Що бу́деш сам блага́ти в мене́ сме́рти.

Дмитро́:

Відда́й ключі́!... Відда́й!... Пусті́ мене́!

Дава́й сюди́, бо задавлю́ без жа́лю!

Аміна:

То й задаві!... А лиха не минеш.
Вже он біжать, в саду вже гомін чути:
То з слугами баша — узяти вас.

(Чути гомін і як люди біжать).

Дмитро (до Олени):

І справді йдуть. Тепер нам край приходить.
Не минемо, Олесю, ми біди!

Олена:

І вмєрти я з тобою в купі рада.

(Дуже тїлється до його).

Я В А В.

Баша вбігає з слугами.

Баша:

Що сталося?... Аміно, що тобі?
Чого менє?... А це тут хто з тобою?...

Аміна:

Це зрада тут!... Казав, що бережеш
Менє, як світ своїм очам, а ось
Улізла вже сюди і чорна зрада.

Баша:

Та зрадник хто ж? Де він?... Не розумію.

Аміна:

Тебє й менє хотів невільник цей
Ізрадити: з чужинкою цією
Ізмобившись, він утекти хотів,
А мобе ще й страшніші заміри
Ховалися у зрадницьких серцях.

Баша:

А хто ж вона? Неначе правовірна...

Аміна:

Одежею така, а справді — ні,
І через те я так її боюся.

Баша (до Оліни):

Хто ти? Скажи мені!... Чого прийшла
До нас сюди? Які були заміри?

Дмитро:

Ти не питай її, я сам скажу
По правді все, що думали зробити:
Хотіли ми втекти у рідний край.

Баша:

А, клятії невірнії джавури!
Так зрадити хотіли ви? Гаразд!
Не будете ви зраджувати більше:
Я очі вам невірні повиймаю,
Щоб ви шляхів шукати не могли.

(До слуг).

Візьміть обох, закіньте у тюрму.
Я їхати повинен вранці з дому,
Та скоро я вернусь — і кара вам!

Слуги:

Бері!... Бері обох!... Ану, ходім!...
(Хопують Дмитра й Оліну).

Дмитро (пручаючись):

Ех, от як би та шабля у руках!...
Я б показав тобі, башо-катиюго,
І панським псам твоїм, як козаки
Турецькій голови вміють сікти!...

(Слуги виводять Дмитра й Оліну).

Я В А VI.

Баша й Аміна.

Баша:

Що сталося — ніяк не розумію...
І звідки тут ця жінка узялась?...

А я такі перелякавсь: убігла
Оця дурна, зчинила галас, крик,
Що сталося тобі якесь нещастя,
Що хтось напав на тебе... я й прибіг...
Ти заспокойсь, душі моєї квітко,
Невільників нікчемних ти забудь:
Ті пси уже в тюрмі тепер сидять...
Хотілося б мені, щоб од'їжджаючи,
Мою зорю спокійною лишити.

Аміна:

Спокійною не можу бути я,
Коли навкруг усюди зрада тут.

Баша:

Та де ж вона, та зрада, тут усюди?

Аміна:

Чогось мені й невільника цього
І тієї чужинки дуже страшно.

Баша:

Боїшся ти?... Чого ж?... Не розберу...
Адже вони в тюрмі, а як вернуса, —
Я голови звелю їм повтинати,
Коли вже так боїшся дуже їх.

Аміна:

Щоб не втекли вони вночі, боюсь,
Та щоб чого лихого не зробили.
Поїдеш ти, зостанусь я сама
І мучитись сама думками буду.

Аміна:

Не можуть же вони втекти ніяк,
Бо мюри тут такі, що їх пробіти
Не здужає ніяка людська сила.

Аміна:

То двері є — ті не такі міцні.

Баша́:

На двéрях же замкі міцні за те,
Та й ва́рта ще їх до́бре берегти́ме.

Аміна́:

Ох, я бою́сь, бою́ся я чо́гось!...

Баша́:

А коли́ так, то за́раз те зроблю́,
Що наміря́всь я зго́дом ізробі́ти:
Їх ви́вести звелю́ та у дворі́
Їм го́лови скажу́ я повти́нати.

Аміна́ (здріга́ється):

Ні, ні!... Цьо́го не хо́чу я, не хо́чу!...
Я ба́чити не мо́жу кро́ви, — геть!...
Та й за що їм ви́йма́ти о́чі з ло́ба,
Чи го́лови вти́нати?... За що це?
Що утекти́ на во́лю заміря́лись,
У рідний край? Зробі́в би так і ти,
Колі́ б ти був так, як вони́, в нево́лі.
Не хо́чу я!... Не хо́чу!... Не робі́!...
Ти чу́єш же!... Ні, ти мене́ не хо́чеш
І слухати!... Тобі мої́ слова́
Байдуже́ всі!...

Баша́:

Та не байдуже́ ж!... Тільки
Не розберу́ ніяк, чо́го ти хо́чеш.
То ка́жеш ти, що так бої́шся їх,
То не да́єш, щоб я їх покара́в.
Га́разд! Я так зроблю́, щоб не бо́ялась
І спа́ла ти спо́кійно у но́чі:
Замкну́ти їх звелю́ двома́ замка́ми
І прине́сти ключі́ тобі. Сама́
Їх, по́ки я при́ду, берегти́меш,
А там уже́ я дам поря́док їм.
Чи до́бре бу́де так? Чи бу́деш пе́вна?

Аміна́:

Та бу́ду вже.

Баша́:

Алла́хові хвала́!
Тепе́р піду́ і сам за всім догля́ну. (Вихо́дить).

Я В А VII.

Фаті́ма й Аміна́.

Фаті́ма:

Навіщо́ ті ключі́ тобі́ здали́сь?
Що ж хо́чеш ти оце́ робіти́ з іми?

Аміна́:

Робіти́ що?... Не ду́мала про те.
Помі́цусь! А як — іще́ того́ не зна́ю.
Бо ду́мала я до́сі про одно́:
Щоб не втекли́ вони́, щоб їх пійма́ти, ---
Тепе́р же час і по́мсту їм добра́ть...
А як — скажи́ — ти ду́маєш, Фаті́мо,
Як покара́ його́ за це баша́?

Фаті́ма:

Та го́лову, чи що, його́ зотну́ть,
Чи геть його́ повипіка́ють о́чі:
Звича́йно так бува́ раба́м таки́м,
Що ду́мали втекти́. Це ще без тебе́
У нас було́... Тоді́ оди́н тика́в,
Так віпекли́ його́ залізо́м о́чі,
Розпе́ченим... А він, лихий, поча́в
Ганьби́ти так та ганити́ проро́ка,
То го́лову його́ баша́ звелі́в
Одтя́ти геть... А одно́го на па́лю
Поса́джено було́, — так до́вго той
Усе́ крича́в...

Аміна́:

Ой, стра́шно, Бо́же пра́вий!...
(Мовчи́ть).

Ні, ні! Того́ він зароби́в і хай
Ззна́є він!... Мені́ він присяга́всь
І зра́див він... До до́му утіка́в...
А що коли́ б і спра́вді пощасті́ло?

Вернувся б він до рідної землі
І був би там щасливий... Скажі:
Так не було тобі, щоб поривало
Вернутися в свою країну?

Фатіма:

Ні!

Який же край мені за цей рідніший?
Я тут зросла і прожила весь вік, —
Про інше все уже давно забула.

Аміна:

То правда: Ти хотіти не могла...
А от йому — схотілось... Що це я?
Я не про це, — про помсту думать мушу.
Що ж думати? Ой, Бóже мій, горить
Душа моя!... Сама уже не знаю,
Що мушу я робити... Що почати...
Побачити його ще хочу я...
Щось думала я ще... Ой, Бóже мій!
Навіщо він мене покинув, зрадив?!...
Навіщо він не пожалів мене?!...

(Ридючи, схиляється на груди Фатімі).

Завіса.

Дія V.

Похмура тюрма. Вгорі малесеньке віконец з ґратками.
Праворуч у кутку осліничк.

Я В А І.

*Ліворуч сцени. сплять невелички. лежучи долі. Праворуч
на примостві, сидять Дмитро, Олена й дід Панас.*

Панас:

Минає ніч. Держать нас у тюрмі,
А голови іще на в'язах цілі.
А нахвалявсь доглядач, що утнуть
Нам їх каті... А декому по оку
Геть випечуть... Утекли!...
Вонó б дарма, як би тебе, Оленко,
Тут не було...

Олена:

Ні, годі! Немає вже вороття!...
І я мою дитину люблю, сина,
Ніколи вже на руки не візьму,
Не пригорну маленького до лона,
Цілуючи!... Ой, Бóже, світе мій!...
Як би сама я тільки умірала,
То легше б це... Тепер же сталося так,
Що я його (на Дмитра)
І вас усіх до смерті довела.

Панас:

Оттак скажи!... Однак тікали б ми,
То все одно того б ми не минули...

Дмитро:

Це вінен я: Як би я не грішив, —
Не так вонó тоді б усé складалось...

Простіть менé!... А ти менé найбільше,
Єдіная, прости, що я збавляю
Тебé життя!

Олена:

О, Бóже правий мій!
Я ж смерть тобі з собою принесла!...

Дмитро́:

Як зга́дую, де був я і куди
Я міг зайти́ і чим я міг зробитись, —
Горіть моé обличчя з соромá!
Ні, краще смерть, ані ж такé життя!

Панás:

Так, сінку, так, бо смерть усяка ліпша,
Ані ж стидké та зра́днее життя.
Як не судів Господь нам умірати,
То не вмеро́ й тепéр, хоч близько смерть.
Спочійньте ще!... І я підú спочійть...

(Іде ліворуч і лягає з невілляниками).

Дмитро́ (до Олени):

І я б умер, життя не пожалівши,
Як би й тебé на смерть страшну́ не вів.
Як би могла́ ти знов щаслива́ жити,
Верну́вшись до до́му в рідний край,
Старéнькую там доглядáти ма́тір
Та сина́ одинця́.
Тепéр же смерть тво́я
Мені докір, мій непрóщений гріх.

Олена:

Ні, Дми́трику! Бог милосéрдний мо́же
За смерть такú прости́ти всі гріхі́,
І на то́му нас не розлу́чить світі,
Як на цьо́му до кúпи звів на смерть.

Дмитро́:

Коли́ і там Господь нас не розлу́чить; —
Не стра́шно нам і сме́рти, — хай іде́.

(Чу́ти, бра́зкас за́мок, одчиня́ються до́єри).

Олена:

Оце вона прийшла уже до нас.

Я В А Ш.

Аміна вигодить й спикляється спершу біля порогу.

Аміна:

Як темно тут... Не бачу я нічого...
А! Ось де ви: У купці сидіте!...
Прийшла до вас поласувати я,
Поглянути, як ви тут перед смертю
Милуетесь... Кажіть мені спасібі,
Що вас отут до купи я звелала!...
А чом же ви не кажете нічого,
Не хочете подякувати? Га?

Дмитро:

Тобі тогó, щоб тіло вб'ити, мало,
Так ти прийшла ще й душу нам вразіть?

Аміна:

А чом же ні? А ви хіба жаліли
Усе менé? Ти, зраднику, жалів?
Ти не вразів?

Дмитро:

Так, правда, я караюсь
За вчинок свій. Я дуже помилівсь,
Зробив я гріх: На тебе очі звів...
Не мусів я так ніколи робіти...

Аміна:

Ха-ха-ха-ха!... Якої він співа!...
Ну, зраднику, скажи мені ти щиро:
На кого це ти промініяв менé?
Хіба вона така, як я, краса?
Чи з нею ти менé рівняти можеш?

Дмитро:

В душі її великая краса.
Ти хвалишся обличчям, що сп'яніла

На мить одну та й годі, а тепер
На смерть менé даєш немилосердно.
Вона ж бо так зо мною не зробила.

Аміна:

Егé, хвали́, хвали́!... Але ж за те,
Що я така́ погáна, а вона́
Такáя то вже гáрна, — я і знищу́
Ї́ такú вже гáрну... Я баші́
Ї́ відда́м, — йому́ на втіху́ буде,
Із не́ї він знуща́ється нехай;
А як ужé зганьби́ть її́ до рéшти,
Тоді́ звелю́ її́ в мішо́к заші́ти
Та й кину́ти у мо́ре. Що? Гарáзд?
Скажі́ть, чи так вам бу́де до смаку́?

Дмитро́:

Ой, Бо́же мій!... Оле́но, се́рце, бідна!...

Оле́на:

Ні, Дми́тре, ти тогó не бійсь нія́к.

(До А́міни).

Я думала, що ти такі́ люди́на,
Аж ба́чу — ні! Ти в людські́м тілі́ зло
Безмі́рнее, лихе́... Та я зроби́ти
Не дам тобі́ тогó, що хочеш ти:
Менé баші́ не мо́жеш ти відда́ти,
Бо за́раз же я розкажу́ йому́,
Що ти йогó изра́дила, — тоді́
Вже не менé — тебе́ в мішо́к заші́є
І вто́пить він. Самá це до́бре зна́єш
І ти баші́ менé не віддасі́.

Дмитро́:

Я сам про це, про наш з тобою́ грі́х,
Крича́тиму, як виве́дуть на стра́ту,
Благáтиму башу́ менé скара́ти,
Ї́ ж відсі́ль до до́му відпусті́ть.

Аміна (до се́бе):

Чи ба! Вони́ це зрозумі́ли до́бре!

(До Дми́тра й Оле́ни).

Ну, не віддам її баші, але ж
Звелю убить обох вас тут, в тюрмі,
Хіба вже так вам байдуже про смерть?

Дмитро:

До неї ми уже наготувались,
То нам вона і не страшна тепер.

Олена:

Та й роду ми козацького і смерті
Вже звикли ми у вічі зазірати.

*Тим часом дід Панас, почувши голосну розмову, підвоб-
диться й стає; за ним прокидаються й інші невільники.*

Дід Панас (ставши перед Аміною):

Чого сюди прийшла ти, зла людино?
Іди відциль!... Готіві ми на смерть!
Своїм катам скажи — нехай ідуть,
Самá ж до нас ти не мішайся більш
І не займай огидними словами
Ти нам душі!... Йди, зраднице, відциль!

Аміна:

Гаразд, підую... Хай з вами кат говорить!...

Дід Панас:

Нам ліпший кат, ніж бачити тебе.

Невільник 1:

Мерзэнную, лукавую змію!

Невільник 2:

Бодай би ти й на світ не народилась!

Невільник 3:

Вродившись ж, пропала той же час!

Невільник 4:

Бодай тобі і сонце не світило!

Невільник 5:

Щоб люди скрізь усі тебе кляли,
Де ти ступнеш, де словом озовешся!...

Невільник 6:

Щоб і земля не прийняла тебе!

Аміна:

(поступається назад і мов тече оборонітися рукою).

Завіщо ви так кленете мене?

Невільник 1:

За те, що ти ізрадила своїх.

Невільник 2:

Стоптала хрест і рідний край під ноги.

Невільник 3:

І нас усіх на муку віддала.

Аміна:

Робити зла я не хотіла вам,
Це я його (на Дмитра) хотіла покарати.

Дмитро:

Так ти мене самого і карай,
А їх пусті, — вони ж усі невинні.
Пусті й її! Чим вінна єсть вона,
Що викупить мене, прийшла, з неволі,
Не знаючи нічого, що тут є?

Дід Панас:

Грішила ти, а ми за гріх гидкий
Своїм життям повинні заплатити!
Хай наша кров на тебе упаде!

Аміна:

Ні, Боже мій!... Не так!... Ці сльози, кров —
Це не моє... Того я не хотіла...
Не хочу я...

Дід Панас:

Але зробила те!
І дожидай Господнього ти грому!
Як гадину роздавить Бог тебе!
І на цьому тебе скарає світі,
І на тому!...

Невільник 4:

В пекельному вогні,
Щоб мучилась, не знавши відпочінку!

Невільник 5:

Бо так і Бог, як ми, тебе прокляв!

Невільник 6:

І не простить!
Будь проклята на віки!
Будь проклята!... Будь проклята!...

Дід Панас:

Амінь!

Аміна:

О, Господи!... Стривайте! Не кляніте!...
Я бачу вже! Грішила я... Але ж
Мене страшне нещастя пригнітило,
Неволею стоптала віру й край...

Дід Панас:

Та волею ти потім панувала
І волею в неволі нас держиш.

Дмитро:

Невже в душі і крихти немає,
Ані жалю, ні милосердя в тебе?
Не хочу ж я від кари утекти.
Бери мене, — як схочеш, так і муч.
А їх пусті, нехай того не знають.

Дід Панас:

Коли б тебе турецькїї розкоші
Не надили, — ти з нами утекла б,
А не була б сама у цїй неволі
І нас катам не віддавала б ти!...

Олена (встає):

Згадала б ти, як люба рідна ненька
Тебе малу до лона пригортала,
Як батенько дочку свою кохав.

(Аміна затуляється накриттям).

Сестриченьку і братіка згадала б...
Згадала б ти найкращий в світі край:
Саді-гаї, квітчасті наші луки,
Широкій степ... Могіли на степу,
Козацькї високї могіли...
Дніпрó старій... Ой, Бóже правій мій!
Як би ще раз почути рідну пісню,
Послúхати, як вёрби там шумлять.
Побáчити, як сяють наші зорі,
Обня́ть синка мале́нького... — тоді
Хоч і вміра́ть!...

Аміна (ридаючи):

Ой, Бóже! Бóже мій!...
І ні рабів нема́ там, ні неві́льників...
І вільно́ю я там була́, зросла́...
І про́клята... І про́клята на вік!...

Дід Панás:

Ко́лі тобі в душі не вме́рла пра́вда,
Ко́лі вона́ проки́нулася, вста́е,
То не ба́рись, поки́нь гидке́ життя́,
Покі́нь чуже́, усіх цих бусурме́нів,
Верни́сь наза́д до рідно́ї землі
І там свій грі́х спокúту́й щі́рим се́рцем,
То Бог прости́ть.

Олена (підходячи́ до А́міни):

Еге́, прости́ть усе...
Аби́ сама́ то́го схоти́ла тільки.
Верну́лася душе́ю до своїх
По щі́рості... Давно́ ти у нево́лі?

Аміна:

Вже п'я́тий рік...

Олена:

Така́ ще молодё́нька!...
І за́брано від рідних, доро́гих,
І кину́то се́ред чужих!... Аджé,
Зоста́лися у тебе́ ба́тько й не́нька?
І лю́бий брат? Сестри́ця-жалі́бни́ця?

Аміна:

О, краще цить, не згадуй ти того,
Що вже вонó не вёрнеться по вік,
Про що мені і думати не вільно!

Олена:

О, вёрнеться!... Все можеш ти вернۇть...

Аміна:

Ні, пізно вже!... Бо я зламала віру
І тۇркові я жінкою була.
Люде́й своїх я ма́ла за рабів, —
Верну́тися у рідний край тако́ю
Не можу я. Мені не бу́де щастя.

Олена:

Кинь ці думки! Вонó мине́ться все,
Забۇдеться усé і бу́де так,
Мов ти на світ ізно́ву народи́лась,
Не одверта́йся!... Послу́хайся мене́!
Я як сестрі тобі добра́ бажáю.

Аміна:

Мені добра́ бажáеш ти? Мені?
А я ж тобі приготува́ла смерть!
Бо вёрнеться башá і бу́де ка́ра.

Олена:

Так Бог суди́в!... Не бу́ду я клясти́
Тебе́ за те! Самá я жінка й зна́ю,
Як тяжко те знести́, що ти знесла́.

Дмитро́:

У спра́ві цій тут ви́нен тільки я...,
Я ка́юся, панóве-товари́ство, —
Я согри́шив і вам би́ди завда́в
Свои́м грихо́м... Я ка́юся, А́міно,
Що я й тобі занапасти́в життя́...

Аміна:

О, цить бо, цить!... Болю́че не вража́й!...
(До Олени).

На ключ, візьмі!... Одімкнеш хвіртку з саду..
А там байдак... На волю всі!... Ідіть!...

(Олена розкочує Джитра й передає ключ іншим).

Дід Панас:

І ти іди, тікай із нами в купі!
Ми вернемось ізнов на ясні зорі,
У рідний край, на тихі води... Знов
Побачимо своїх... Ну, не барись!

Аміна:

Не можу я, не можу!... Я пропадаю!
Великі мої гріхи й мені
Вертатися до дому вже не сила.
А вам іще цвіте життя — ідіть!
Не гайтесь!... Чого ж ви стоїте?

Олена:

Ми хочемо, щоб з нами й ти пішла.

Невільники:

Щоб з нами й ти!... Ходім з неволі в купі!

Аміна (рішуче з великим болем серця):

Я не підую, — про це вже я сказала...
Як вернетесь щасливо в рідний край,
То за мою молитесь грішну душу...
Тепер же йдіть! Нехай допоможе Бог
В дорозі вам!... Не гайтесь! Спізнитесь!

Дід Панас (благословить тремтячим голосом):

Нехай же Бог тебе благословить
І зглянетесь на тебе так як ти
Ізглянулась на нас ласкавим серцем!
Як рідную я в молитвах тебе
По вічний вік ізгадувати буду.

Невільники:

Дітей своїх молитесь навчимо,
Щоб Бог послав тобі розвагу в горі
За те добро, що волю нам даєш!

(Кланяються).

Дмитро́:

Прости́ мене́ й прийми́ моє прощення!

Аміна:

Проща́й!... Іди́!...

Оле́на:

В мої́й душі́ до віку
Ти житимеш... (Цілує її в чоло́).

Аміна:

Іди́ть уже́!... Іди́ть!...

Дмитро́:

Не га́ймося ж панове-товари́ство!
Мерщій ході́ть, — нас во́ля дожида́.
(*Виходять. Аміна застається сама́*).

Я В А Ш.

Аміна сама́.

Аміна:

Пішли́... пішли́... Я їх сама́ пусти́ла...
Ще мо́жу їх верну́ти, тут вони́.
Не хо́чу я... їх во́ля, во́ля дожида́є...
(*Догодить до примо́стки й сідає на неї́, прихиливши́сь
до му́ру, і так сиді́ть якийсь час мовчки*).

Нема́є

Ні одної́ душі́ такої́ тут,
Щоб їй могла́ гріхі́ свої́ сказа́ти,
А час прийшо́в, що тре́ба сповіда́тись...
О, Бо́же мій!... Тобі́ я сповідаю́сь...
Почу́й мене́!... Почу́й мене́ й прости́!...
Ой, ма́тінко! Ой, та́ту мій! Чи ви
Ще́ живі́, чи вже́ в холо́дну я́му
Давно́ лягли́, зжури́вшись за дочко́ю?...
Чи ще́ ж дочка́ я вам? Чи прости́те́
Мені́ ви те, що наро́би́ла я?
Прости́ть мене́!... Прости́те́ нерозу́мну!

Я волею робила не своєю...
О, Господи єдиний і святий!

(Падає навколішки).

Ти знаєш все! Ти знаєш, що грішила
Багато я, але й караюсь тяжко!
Прости мене!... Прости мене!... Прости!...

*(Знімає руки вгору, а тоді припадає до землі. Помалу
підводиться й стає).*

Невже прости́в?... Мені так легко стало...
Ой, Боже мій, як легко!... Так, прости́в,
Прости́в мене Спаситель милосердний!...

Я В А ІV.

(Халіль і Аміна).

Халіль (швидко ввіходить):

Ти тут? Чого? А в'язні де?

Аміна:

Немає...

Пустила їх... Давно... А що тобі?

Халіль:

Пустила їх?... Невже?... Самá ж зосталась
І не втеклá з коханцем?... Здивувалась,
Що знаю я? Ще вчора я дізнавсь,
Дочувшись, як ти в садку журилась,
Що забрано коханочка твого...
Я навздогін погнавсь за башею...
Вернувся він, шукає скрізь тебе.
Побачить він — і смерть тобі за зраду!

Аміна:

Як смерть, то й смерть.

Халіль:

Це з гордошів своїх
Говориш так... Бо смерть... вона страшна,
Ти ж молодá, іще ти хочеш жити...
І жаль мені... Тебе я вірятую:

Не відає іще баша всього,
Бо я сказав, що ти втекті хотіла,
Тепер скажучи, що помилювся я,
Що в'язнів цих погано я замкнув, —
Самі втекли... Я знаю, що сказати.
І будеш ти жива, але ти мусиш
Заприсягтись, що будеш ти моя.

Аміна:

Геть відціля, нікчемний! Одступись!

Халіль:

Ні, не жени, Аміно! Пожалеєш,
Та вже тоді не вернеться!... Хоч слово
Скажи одно, надії трішки дай!
Он, чуєш, — хтось іде: отό вже, мабуть,
Іде баша і зараз буде тут...
Хоч слово ж бо, Аміно, хоч єдине!...
Я ждатиму... Могла ж бо ти з рабом
Кохатися, а я ж не раб, то чом же
Ти не могла б кохати і мене?

Аміна:

Яка душа у тебе гидка й чорна!
І думав ти, що я собі життя
Куплю за цю ганьбу? Що до кохання
Присилуєш, страхавши смертю? Ні!
О, без кінця, без міри вмерти краще,
Ніж у цьому мерзеному багні,
Умерти — раз, тут мучитись — щодня!
Іди ж, кажи ти панові своєму
Про вчинок мій!

Халіль:

Умри ж, бо він іде!

Я В А V.

Аміна, Халіль і баша.

Баша (швидко ввіходить):

Аміна?... Тут?... Не утекла?... А джаври?

Халіль:

Ізраділа й пусти́ла їх самá.
(Показує на Аміну).

Башá:

Пусти́ла їх?

Аміна:

Тобі він правду ка́же.

Башá:

Пусти́ла їх?... Ти їх пусти́ла?... Нащо?

Аміна:

В нево́лі їх я ба́чить не мо́гла,
Вони́ були́... були́ з мойо́го кра́ю...
Щоб знов вони́ до рідно́ї землі
Верну́лися, хоті́ла я — й пусти́ла...

Башá:

Ка́рати ж їх ми му́сили за те,
Що утекти́ вони́ від нас хоті́ли.
Навіщо ж їх було́ пуска́ти? Га?

Аміна:

О, Го́споди! Подáй мені Ти си́ли!...
Пусти́ла їх на те, що я верну́лась
Знов до своїх... душе́ю... я зрекла́сь
І ва́шої непра́ведно́ї віри,
І вас усіх... В душі́ у ме́не знов
Мій рідний край, наро́д мій рідний, лю́бий...

Башá:

Здури́ла ти!... Мовчи́!... Це божеві́лля!

Аміна:

О, ні, не так! Не божеві́лля це!
Я зра́дниця була́ й верну́лась я
До то́го знов, чим я повинна́ бути.

Баша́:

І смієш ти такé мені казати?
Та ти мені раба́ й повинна...

Аміна́:

Ні,
Я не раба́ тобі й не буду́ я
Корітися. Гиду́ю я тобою́
І всім твоїм...

Халі́ль:

А раб ото́й, — він був
Коханцем їй.

Баша́:

Той раб? Алла́х!... Це пра́вда?
Аміно, ти мовчи́ш? Чому́? Кажі́!

Аміна́:

То пра́вда все.

Баша́:

О, га́дино зрадліва!...
Ко́ли це так, так уміра́й!
(Б'є її кинджалом у груди).

Аміна́ (па́дає):

Прости́,
О, Го́споди!... Прости́ мої гріхі!...
До тихих вод... до зір... до я́сних зір...
(Умира́є).

З а в і с а.

У Чернігові, 1894.

С Л О В Н И К

А

ага — In Turkish dominions a commander or chief officer.

Алла́х — Allah; Arabic name of the Supreme Being.

альта́на — arbor, bower.

Б

бабі́й — ladies' man, effeminate person, lover of women.

багно́ — mire, mess.

базар — bazaar, market place.

байда́к — boat.

ба́йдуже — indifferently.

ба́рится — to tarry, to delay oneself.

ба́г — whip.

баша́ — pasha (Turkish commander, governor).

безмі́рний — immense, enormous, boundless.

безо́дня — bottomless abyss, precipice.

безща́сний — unfortunate, destitute, miserable.

бере́гти — to guard, to watch over, to take care of.

благáти — to implore, to entreat.

благосло́вити — to bless, praise, glorify. Нехáй же

Бог тебе́ благосло́вить — may God bless you!

блакі́тний — blue, sky-blue, azure.

божеві́лля — madness.

бра́нци — prisoners of war, captives.

бо́чкий — ugly, abominable.

бра́зкати — to make a jingling sound.

бусурме́н(-ка) — Mussulman, Mahommedan, ending in -ka denotes Mahommedan woman.

бу́яти — to behave violently.

В

- в́арта — guard, watch.
верба́ — willow, willow tree.
верещáти — to clamor.
верзти́ — to babble, prattle, chatter.
Вершля́г — Hammer, one who can deal a hammering (stunning) blow.
ві́гадка — false rumor.
візволити — to free.
викóнувати — to execute, perform.
ві́куп — ransom.
відати — to know, have knowledge (information).
відімкнúти — to unlock.
відмінíтися — to change.
відпочíнок — rest, repose.
відпустíти — to let go.
відціля́ (відсі́ль) — hence, from here (this place).
вік — life span.
віл — ox, волі́ — oxen.
віра — faith.
вітає мов тут ко́ло мене́ хтось — as if someone is beside me.
водогра́й — fountain.
воронéнький (воро́ний) — blackish, raven black (of horses).
вороння́ — ravens, flock of crows.
вороття́ — comeback, return.
враг (во́рог) — enemy, foe.
вразíти — to cause pain, torment.
вранці́ — early in the morning.
вро́да — looks, appearance.
вродли́вий — good-looking, handsome.
всéмогúчий — almighty.
встиг — to be able, to have time; не встиг — had no time.
втіша́тися — to enjoy.
втомлений — tired, weary.
втопа́єш в розко́шах — abounding in luxuries.
вчи́нок — deed, act.

вшкрѣбнути — to scratch, scrape.
в'язень — prisoner.
в'язи — neck bone, vertebra at the neck.

Г

га́дина — snake, serpent, reptile.
га́дка — thought.
гак — hook.
га́лас — noise, bustle, uproar.
га́нити — to blame, censure, reproach.
ганьба́ — shame, disgrace.
гара́зд — well-being, prosperity.
гаре́м — harem.
га́ятися — to linger, tarry.
ге́тьма́н — hetman, cossack commander-in-chief.
ге́тьману́вати — to rule as hetman.
гидо́тний (гидкі́й) — repugnant, loathsome.
гидува́ти — feeling of disgust (aversion, loathsomeness).
гидчи́ш — more repugnant.
глузува́ти — to mock, make fun of.
гнівѝти — to make angry.
гніти́ти — to press, oppress.
голубка́ — dove (sometimes used in connection with a loved woman, wife).
го́мін — noise, sound.
го́рдощі — haughtiness, proud manner of behaviour.
гордува́ти — to slight, scorn, spurn.
го́ре — sorrow, grief.
грім — thunder (bolt).
гріши́ти — to sin.
гу́ба — mouth, lips.
гукати́ — to call upon, to halloa.
гульк (indicating suddenness), аж гульк набігла татарва — when suddenly Tartars came.
гу́рія — a most beautiful damsel in Eden.

Г

гіта́ра — guitar.
гратки (грати́) — bars (in prison).

Д

дарёмне — useless, vain, fruitless.

дарма́ — of no avail.

двір — court yard.

Демко́ — Christian name of hetman Mnohohrishny, who governed that part of Ukraine lying east of Dnieper.

десятирічний — ten year old.

джавр (джаву́р) — infidel, Mussulman.

дивувáтися — to wonder, marvel, be surprised.

дихати — to breathe.

доглядáч — inspector, supervisor, overseer.

догодíti (догоджáти) — to please, accomodate, gratify.

до до́му заману́лось — strong desire to return home.

докі́р — reproach, reproof.

доку́чити — to annoy, pester.

Дороше́нко — Petro Doroshenko, hetman of Ukraine.

дочі́стити — to finish cleaning.

дра́на одéжа — torn clothes.

драпі́жний — rapacious, plundering.

дру́жина — wife.

дря́пати — to scratch.

ду́жий — strong.

ду́рити — to fool, deceive.

душá — soul.

душýти — to strangle, to choke.

душний — sultry, oppressive.

Е

Еде́м — Eden, paradise.

Ж

жадо́ба — thirst, passion.

жалі́бниця — compassionate (charitable woman),

сестра́-жалі́бниця — nursing sister.

жахáтися — to be frightened, to dread.

жіно́та — women.
жорсто́кий — cruel, pitiless.
журі́тися — to worry.

3

заві́що — why? for what reason?
зада́вити — to choke, strangle.
зага́ятися — to stay (remain), linger.
зазира́ти — to glance (peep) inside.
зазнава́ти (зазна́ти) — to know, to experience.
за́йвий — needless, superfluous.
за́йвої нема́ — there is none extra.
залиши́тися — to remain, to stay behind.
за́мір — aim, intention.
замі́ряти — to take aim as if intending to strike.
за́мок — lock.
занапа́щати — to ruin, destroy.
занудьгува́ти — to feel lonesome for.
запашний — fragrant.
за́хисток (за́хист) — shelter, refuge.
заче́пити — to hook, hang on a hook.
збенте́жений — alarmed, disturbed.
збожево́лити — to go insane.
звелі́ти — to order, command.
звікува́ти — to pass one's life.
згордо́ваний — held in contempt.
зда́тний — capable, fit.
здо́бич — spoils, prey.
здо́літи, здола́ти — to be able (capable).
здужа́ти — to be able.
зів'я́ти (зів'яну́ти) — to wither, fade.
злочі́нець — criminal, villain.
зма́лку — since early childhood.
змарні́ти — to become (grow) meager or lean.
змере́жаний (стежка́ми). — criss-crossed with paths.
зненáвисний — odious, hateful.
змія́ — serpent, snake, viper.
змо́га — possibility.
знуща́тися — to treat cruelly.
зра́да — treason, betrayal.

зра́дити — to betray, зра́дництво — treachery.
зріка́тися (зрєкті́ся) — to give up, resign.
зухва́лий — saucy, insolent, impertinent.

I

Іва́нець — Ivan Brukhovetsky — Ukrainian hetman.
іграшка — plaything.
ізо́внитись (змо́внитись) — to conspire, to plot.

I

іхній — theirs.

K

ка́-зна́ (ка́зна) — the devil knows! who knows!
кайда́ни — chains, fetters.
кана́па — divan, sofa.
канчу́к — whip, scourge (made of twisted leather straps).
кара́ти — to punish.
кат — hangman, executioner, tormentor.
Ка́фа — seaport on the north-east coast of Crimea.
ка́ятися — to repent, regret.
кві́тнік — flower garden.
кий — stick, staff, cudgel.
кинджа́л — dagger.
кіхті — finger nails.
кішка — female cat (kitten).
клопі́тний — troublesome, running into trouble.
ключ — key.
кля́сти — to curse, swear.
кля́тий — cursed, damned.
козакува́ти — to lead a cossack's life.
колоті́тися — to be stirred up.
кона́ти — to agonize, to be at the point of death.
копі́стка — spatula, pot ladle.
корі́тися — to humble oneself, to submit.
ко́рінь — root.
корті́ти — to have a desire, to feel an urge.
коха́нець — a lover.

коха́ння — love, affection.
край (кінець) — end.
край прихо́дить — the end is coming.
кра́сень — handsome male person.
крéвний — relative.
кремéзний — strong, robust.
крівди́ти — to do wrong, harm.
кривові́рний — of false religion.
крихі́тка — tiny bit.
кува́ти — to forge, hammer.
кущ — shrub.

Л

лад — order.
ла́ска — grace, favor.
ла́тка — patch.
ла́яти (віля́яти) — to scold, chide.
Лехиста́н — Turkish name for Poland.
лину́ти (полину́ти) — take flight, to rush.
лі́хо — misfortune, ill luck.
лиході́й — malefactor, villain, rascal.
лі́ченько (лі́чко, лицé) — face.
лі́чити — be suitable; не лі́чить — it does not
become one.
лінува́тися — to be idle (lazy).
лоб — forehead, brow.
ло́но — lap, bosom.
лопа́та — shovel.
лука́вий — cunning, crafty, sly, wily.
луки́ — meadows.
лу́снути — to burst, split.
ляка́тися — to be frightened.
льо́х — subterranean prison.

М

манюсі́нький — very tiny.
мара́ — phantom, specter, ghost.
ма́тір — mother.
мерзе́нний — abominable, nasty.

мерщій — quickly, hastily.
милосéрдний — merciful.
мину́лий — past.
мить — sudden moment.
мишеня́ — tiny mouse.
міра — measure, без міри — boundlessly.
мішо́к — bag.
мовча́тиму — I will be silent.
моги́ла — grave, tomb, mound.
мото́рно — vigorously, energetically.
мрія́ти — to dream, imagine, fancy.
мсти́тися — to take revenge.
му́ка — torment, torture.
му́ри — stone walls.

Н

нава́житися — to dare, decide, to resolve.
навздо́гін — running in order to overtake.
наві́що — why? what for?
навко́лішки — on one's knees.
навкру́г — all around.
навкула́чкі — fight with fists.
нага́й — whip, scourge, lash.
на́дити — to entice, allure, attract.
надія — hope.
назо́рити — to detect, notice.
найбезщасні́ший — most unfortunate, miserable.
намі́сто — necklace.
намі́рятись — to have an intention.
напа́сник — aggressor, assaulter.
напра́вити — to direct.
настано́вити — to appoint, name.
нахваля́тися — to threaten.
на́че (ненáче) — as if, as though.
небезпе́чно — not safe.
небі́тими степáми — across (over) pathless
 steppes.
неві́нні — innocent.
неві́рні (неві́рні) — unfaithful.
нево́ля — slavery, servitude.

недобітий — not yet fully wrecked.
недогóда — dissatisfaction.
недотéпний — incapable, unfit.
ненáвидний — detestable.
ненасітний — insatiable, covetous.
не́нька — mother.
непра́ведний — untrue, false.
непрóшений — unforgiven.
нерóба — idler, lazy fellow.
несітий — insatiable, hungry.
нестерпúче — past bearing, beyond endurance.
ніти — to grieve, lament, pine.
нішком — in a whisper, softly, furtively.
нікчёмний — vile, base, mean.
нудний — boring, dull.
нудьга́ — feeling of boredom.

O

обліччя — countenance, face.
обліш (imperative) — forgo, forget.
обра́за — offence, insult.
обри́днути — to become loathsome, hateful.
обу́рений — upset, indignant, provoked.
обу́рює — irritates, shocks.
огі́дний — repugnant, hateful.
од (від) — from.
одмі́на — change.
озва́тися — to answer a call.
озира́тися — to look around.
ома́на — delusion, error, deceit.
опині́тися — to arrive at.
орда́ — horde.
орі́хове сіделéчко — saddle made of a walnut tree,
known for its lightness.
ослі́нчик — bench.
остовпі́ти — to the stupefied, dumbfounded.
ось ось — at any moment.
отру́та — poison.
отта́ко — thus.

П

- палкий — hot, passionate, spirited.
па́ля — stake, pile, post, pole.
панія — lady.
па́рити — to strike, lash.
па́стка — trap.
пекельний — hellish, devilish.
пекти́ (впекти́) — to bake, roast, fry.
переляканий — frightened, terrified.
Петро — Christian name of hetman Doroshenko.
пи́шний — splendid, magnificent.
підживі́тись час — it is time to have something
to eat.
підлі́за — flatterer, adulator.
пійма́ти — to catch.
піп — priest, parson.
плюндру́вати — to plunder, pillage.
побрі́хувати — to add to a tale, to tell a lie.
пови́нність — duty, obligation.
повипіка́ти о́чі — to burn eyes out.
пові́ти — to encompass.
пога́ний — ugly.
поєдна́тися — get reconciled to.
позавчо́ра — before yesterday.
позаклада́ти, to put or lay on. Чи вам позаклада́-
ло? Have you become deaf?
позирну́ти — to glance (look) at.
поласува́ти — meaning here to take joy in their
suffering.
полата́ний — patched.
полегкі́сть — mitigation, easement.
пора́дниця — adviser, counsellor.
поро́ги (Дніпро́ві) — rapids on the Dnieper river.
послі́ — envoys.
по́стать — person.
посто́лі — bast-shoes.
потурна́к — renegade; Ukrainian who adopted
Turkish manners, customs and faith.
поту́рчитися — to become a Turk.
похі́лий — bent, humble.

похід — war expedition, march.
похму́рий — gloomy.
почуття́ — feeling, perception, sense.
правору́ч — on the right hand (side).
пречи́стим ся́євом — beams (light) of greatest
splendor.
приваби́ти — to attract, to lure.
пригні́тити — to press down, oppress.
пригодо́нька — adventure, mishap.
пригорта́ти — to clasp or embrace (to one's heart,
bosom).
придба́ти — to acquire, procure.
призво́дити — to cause (one) to commit
or perpetráte.
при́мостка — board added (attached).
при́мус — compulsion, force.
присвічува́ти — to light, guide by light.
присяга́ти — to vow, swear.
прові́на — offence, guilt, fault.
продовжи́ти — to prolong.
продражні́ти — to give a comical nickname;
to vex or irritate.
проки́нутися — to awaken; to appear; come out.
промі́тати — to sweep clean (away).
пропада́ти — to be lost, perish.
пропа́щий — lost.
проро́к — prophet.
про́рокува́ти — to foretell, prophesize.
прости́ти — to forgive.
пруча́тися — to resist, to struggle in order to free
oneself.
пси́на — an offensive word, meaning dog, dog skin.
пу́та — chains, fetters.
пу́тящий — promising, good.

Р

раб — slave, bondsman.
рабі́ня — female slave.
ра́йський — paradisaical, of paradise.
ра́ніш — earlier.

раюва́ти — to enjoy life, live as in paradise.
ребро́ — rib.
реви́ти — to roar.
ри́нок (ринóчок) — market place.
рiвня́ти — compare.
рiдний край — native land.
розва́жити — to amuse.
розда́вити — to crush by treading on or pressing.
роззя́ва — gaping fool.
ро́зкіш — pleasure, delight.
розхиля́ти — to unbend to the sides.
Ро́сса — Roxoliana, Ukrainian wife of Turkish
sultan Soliman II.

С

сади́вничий — gardener, orchard-keeper.
сальце́ — hog's grease, meaning here—bait.
серде́нько — heart, sweetheart (diminutive).
силкува́тися — to make efforts, strain (exert)
oneself.
син одине́ць — the only son.
сиде́лечко — saddle.
сікты́ — to chop, cut to pieces.
сіпа́ка — cavilling person.
сіромáнець — grey wolf.
Січ — Sitch, settlement of Ukrainian cossacks on the
banks and islands on lower Dnieper.
січови́к — inhabitant of the Sitch.
скака́ти в грéчку — to have an illicit love affair.
скарáти — to punish.
скарб — treasure.
сліпи́ти — to blind.
служéбка — maid, female servant.
смерка́ти(-ся) — to grow clark, become twilight.
смілий — bold, daring.
сміти — to make bold, dare, venture.
согріши́ти — to sin.
сокіл — darling (of man).
Солима́н — Soliman II, sultan of Turkey.
со́ром — shame, disgrace.

спасібіг — thank you, thanks.
Спасітель — Saviour.
спинітися — to stop.
сповіда́тися — to confess one's sins.
сподіва́ння — hope, expectation.
спокúтувати — to atone.
справді́тися — to come true, be verified.
сп'я́нити — to make drunk.
сте́жка — path.
степ — steppe, prairie.
стерпіти — endure, suffer, bear.
стидкі́й — shameful, disgraceful.
стра́та — loss; execution.
стрепену́тися — to shake oneself, to be startled.
стрива́ти — to wait or stay, стрива́й — just wait
awhile.
стрівати — to meet.
стрінути (стріти) — to meet.
стру́ни — strings.
султа́нша — wife of sultan.
схамену́тися — to recover (one's reason, wits,
thoughts), bethink oneself.
ся́єво — splendor, luster.
ся́ти (ся́яти) — to radiate, beam, shine, sparkle.

Т

табі́р — camp, encampment.
Тальникі́вці — village in Ukraine.
тата́рва́ — Tartars.
това́р — cattle.
това́ріна — head of cattle.
топта́ти (стопта́ти) — to violate, to tread upon.
торка́тися — to touch.
торо́чити — to say the same thing over and over
again.
тремті́ти — to tremble.
трикля́тий — thrice-accursed (damned).
тро́янда — rose.
тума́н — delusion.

туманіє головá — a feeling of dizziness, state of
inability to think clearly.
турбóта — trouble, care, worry.
туркéня — a Turkish woman.
тюрмá (тюря́га) — prison, dungeon.
тя́мити — to understand, know how.

У

уві́ритися — to become detestable, hateful.
у ві́чі — face to face.
узд́ріти — to see, to notice.
у зра́дники поші́всь — became a traitor.
у́мовити — to persuade, induce.
уро́дливий — handsome.
у́теча — escape.
утну́ти — to cut off.

Х

хай ї́й цур — begone; the deuce take you!
хві́ртка — gate.
хижа́цький — preying, rapacious.
хилі́тися — to lean, incline.
хоть (хоч) — even though.
Хурре́м — Turkish name for Roxoliana (Ukrainian
wife of Soliman II).

Ц

Царегра́д (Царгоро́д) — Constantinople.
ца́риця — tsarina, empress.
ца́рюва́ти — to reign, rule, hold sway.
цві́сті — to bloom.
ци́ть — same as цитьте.
ци́тьте — hush! be silent!
цу́ра́тися — to renounce, disclaim.

Ч

чимáло — a great deal, quite.
чо́рт — devil.
чужи́на — foreign land.

Ш

ша́бля — sword.
швѣ́дше — more quickly.
шелесті́ти — to rustle.
шля́х — road, way, highway.
што́вхати — to thrust, push, jostle.
шумі́ти — to murmur.

Щ

щебетáння — chirping, warbling.
щѣ́рість — sincerity, по щѣ́рості — in (with)
sincerity.

Я

я́вір — sycamore maple.
я́р — ravine.
ясі́р — captivity, imprisonment.
